

DOVILĖ KERŠIENĖ

Desiderium videndi: Barboros Zapolijos ir Žygimanto Senojo korespondencija

---

ANOTACIJA. Šis straipsnis – trečioji straipsnių ciklo, skirto XIV a. pabaigos – XVI a. pirmos pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Lenkijos Karalystės valdovių ir jų korespondentų lotyniškai epistolikai aptarti, dalis. Daugiausia dėmesio šioje dalyje bus skiriama pirmosios Žygimanto Senojo (1467–1548) žmonos Barboros Zapolijos (1495–1515) publikuoti korespondencijai. Pastarosios valdovės laiškų išlikę labai nedaug – tik 3. Bet gerokai gausėnis yra jos vyro rašytų jai laiškų palikimas (24 laiškai). Todėl bus analizuojamas ir Žygimanto Senojo korespondavimas su Barborą, iš tyrimo akiračio neišleidžiant ir informacijos apie šių valdovų sekretorius, ypač apie Andriejų Kricijų (Andrzej Krzycki, 1482–1537) bei galimus jų naudotus šaltinius, konstruojant ir rašant valdovų poros epistoliką. Šie laiškai atskleidžia artimą ryšį tarp sutuoktinių, aptariamo laiko politinius ir kasdienes dvaro įvykius. Straipsnyje analizuojamas jų korespondencijos kiekis, dažnumas, rašymo tikslai ir temos, laiškų stilius, raiška, žodynas. Taip pat glaustai pateikiama Viduramžių meilės laiškų teorija, daugiausia dėmesio skiriant garsiam italų dikta-ministui Bonkompanjui iš Sinjos (Boncompagnus de Signa, 1165–1240). Teorinės taisyklės, patarimai ir pavyzdžiai lyginami su mūsų aptariamą karališkos poros korespondencija: kreipiniais, žodynu, stiliumi, raiška.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Barbora Zapolija; Žygimantas Senasis; Andriejus Kricijus; Bonkompanjas iš Sinjos; Vėlyvieji Viduramžiai; ankstyvieji Naujieji laikai; laiškas (epistolika, lotynų); meilės laiškas; moterų korespondencija; *ars dictaminis*; *ars amatoria*; valdovė.

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Kalbant apie LDK valdovų meilės istorijas, žinomiausia yra Žygimanto Augusto (1520–1572) ir Barbaros Radvilaitės (apie 1522–1551) istorija¹. Bet šiuo požiūriu ne mažiau įdomi, nors ir trumpai trukusi bei menkliau aptarta, pirmoji Žygimanto Senojo santuoka ir iš jos likusi korespondencija. Šie laišškai nėra vien dviejų asmenų santykių išraiška, perėjusi laiko, atstumo, šalia buvusių žmonių cenzūrą ir filtrą. Jie atspindi ir kasdienos istoriją, politinę istoriją, leidžia iš šalies pažvelgti į toli gražu ne tokį jau intymų šeimyninį dviejų valdovų gyvenimą. Aptariamo laiko LDK ir Lenkijos visuomenėje, valdovų aplinkoje šilti, intymūs meilės laišškai buvo didelė retenybė – čia verta prisiminti vedybų tradicijas, laiškų rašymo ypatumus, visuomenės mentalitetą, politines, dažniausiai įtemptas aplinkybes, pagaliau požiūrį į moterį, net jei ji ir valdovė, Bažnyčios poziciją moters atžvilgiu².

Dauguma išlikusių laiškų (turima omenyje LDK ir Lenkijos valdovų/-ių, didikų/-ių korespondencija) yra politinio, dalykinio pobūdžio, tarp jų – reportažai iš kelionių, iš karo stovyklų, dvaro intrigų ar tėviškų pamokymų pavyzdžiai, mažiausiai – meilės laiškų. Tai lėmė aptariamo regiono politinė situacija, beveik nuolatinė karo padėtis. Vis dėlto per įvairius ryšius su Vakarų Europa atkeliauja ir riteriškoji, Romos ir Prancūzijos dvarų kurtuazinė kultūra. Krokuvos universiteto reforma atveria vartus humanizmo idėjoms. Susigiminiuoja ir susipina vakarietiškos ir vietinės tradicijos, todėl skaitome Andriejaus Kricijaus, Barbaros Zapolijos sekretoriaus, puikią meilės lyriką – moters laišką mylimam vyrui ir kt., o kartu Mikalojaus Rėjaus (Mikołaj Rej) veikalus, kuriuose patariama „kietai laikyti žmoną“³. Buvo kopijuojami ir imi-

¹ Raimonda Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999; Stanisław Cynarski, *Żygimantas Augustas*, iš lenkų kalbos vertė Viktorija Skliutaitė, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 60–64; dar vienas svarbesnių Lietuvos mokslininkų tyrimą moterų laiškų XVI a. tema: Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laišškai Žygimantui Augustui ir kitiems*, Vilnius: Vaga, 2001.

² Apie tai žr. Dovilė Keršienė, „*Illustrissima princeps, serenissima regina et domina clementissima*: LDK valdovių, didikų epistolika (XIV a. pab. – XV a. pirmoji pusė)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2014, Nr. 38, p. 157–163.

³ Apie tai plačiau žr. Michał Misiorny, „Wstęp“, in: *Listy miłosne dawnych Polaków*, wybór, wstęp i komentarz Michał Misiorny, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1971, p. 7–28; Marta Wojtkowska-Maksymik, *Źródła i sposób ujęcia kwestii kobiecej godności w O ślachtetności a zachości pći niewieściej Macieja Wirzbięty*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, 2017;

tuojami užsienio autoriai, vadovaujamasi jų parengtais laiškų rašymo vadovėliais ir patarimais. Vieni tų autorių buvo dar Viduramžių tradicijų tęsėjai, o kartu smelkėsi ir naujos, humanizmo idėjos.

Pirmoje straipsnių ciklo dalyje⁴ aptarta nemažai įvadiniių dalykų, bendro pobūdžio tyrimai, skirti kalbamo laiko moterų epistolikai ir jų tendencijos, taip pat *ars dictaminis* vadovėliuose buvę nurodymai, kaip koresponduoti su moterimi ir pačiai moteriai. Antroje ciklo dalyje⁵ buvo aptarti valdovių laiškų analizės ypatumai, platesni šios srities tyrimo kontekstai, kolaboratyviojo, arba tarpininkaujamojo, rašymo ypatumai, valdovės ir jos sekretorių dalykinių santykių pobūdis. Šioje, trečiojoje, straipsnių ciklo dalyje bus aptariami konkretūs kontekstiniai dalykai, susiję su Barbaros Zapolijos ir Žygimanto korespondencija, kurią galėtume įvardinti kaip jau gerokai asmenišką, šeimyninę, net meilės epistoliką. Todėl plačiau bus kalbama apie valdovų/-ių asmeninio pobūdžio epistolikos ypatumus. Tai dviejų žmonių dialogas, taigi iš tyrimo akiračio negalėtume eliminuoti Barbaros veik vienintelio adresato atsakymų ar jo paties inicijuotų gausių laiškų mylimai žmonai.

Laiškų turinį, stilių, žodyną, net kiekį ir dažnumą neabejotinai lemia rašančiojo juos asmenybė, išsilavinimas, aplinkybės, aplinka ir dar keli veiksniai. Todėl straipsnyje trumpai priminsime mūsų analizuojamos epistolikos ir jos inicijavimo bei rašymo kontekstus, taip pat kai kuriuos biografinius korespondavusiųjų faktus. Laiškų parašymo vieta (turime omenyje Žygimanto laiškus) ir dažnumas taip pat suteikia tam tikros informacijos.

To meto meilės laiškų žanras, jo teorinis pamatas turi sąsają su Antikos, Viduramžių epistolikos ir paties gyvenimo ypatumais bei tradicijomis. Bandytume išryškinti bendriausias sąsajas, atsekti, kokiais šaltiniais galėjo naudotis minėtų valdovų sekretoriai, padėję kurti ir konstruoti karališkos poros laiškus.

Maria Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce: kobieta w społeczeństwie polskim XVI-XVIII wieku na tle porównawczym*, Warszawa: Trio, 1998; Mikołaj Rej, *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego* (1558), internetinė prieiga: http://rcin.org.pl/Content/62683/WA248_82412_SPXVI_rej-wizerunek_o.pdf; Idem, *Zwierciadło* (1567–1568), oprac. Jan Czubek i Jan Łoś, wstęp Ignacy Chrzanowski, Kraków, 1914.

⁴ Dovilė Keršienė, *op. cit.*, p. 149–190.

⁵ Dovilė Keršienė, „*Ultima serva*: Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos Aleksandrienės epistolika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, Nr. 43, p. 73–117.

2. ŠALTINIŲ IR TYRIMŲ APŽVALGA

Barboros Zapolijos tėra išlikę keli lotyniški laišškai, publikuoti *Acta Tomiciana* laiškų rinkinyje⁶, jie ne kartą minėti mokslinėje ar populiaraus pobūdžio literatūroje, bet nebuvo plačiau aptarti epistolografijos ir literatūriniu požiūriu. Reikia pasakyti, kad dauguma autorių⁷ nurodo tik 2 Barboros laiškus, bet iš tiesų trečiajame *Acta Tomiciana* tome yra 3 jos laišškai sutuoktiniui. Be to, tame pačiame tome yra ir jos vardu Andriejaus Kricijaus, valdovės sekretoriaus, rašytas eiliuotas poetinis laiškas Žygimantui Senajam⁸, kai buvo pasiekta pergalė prie Oršos (1514). Plačiau šio poetinio laiško, karalienės vardu rašyto Kricijaus, neanalizuosime, jis išsamiai aptartas kitų autorių (pvz., Mintauto Čiurinsko⁹). Priminsime tik tiek, kad Kricijus remiasi ir parafrazu-

⁶ *Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis Primi, regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae domini* [toliau AT], t. 3, 1853, Poznań: Fundacja Działyńskich przez Bibliotekę Kornicką: Nr. CDLXX, p. 341; Nr. D, p. 368; Nr. DXXX, p. 389. Toliau tekste juos vadinsime pirmu, antru ir trečiu atitinkamai pagal šį paminėjimą, t. y. pagal parašymo chronologiją.

⁷ Władysław Pociecha, „Barbara Zapolya“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1935, p. 293–294 (p. 294); Małgorzata Duczmal, *Jogailaičiai*, iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė ir Vyturys Jarutis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, p. 79–88 (p. 85); Jerzy Besala, *Zygmunt Stary i Bona Sforza*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2012, p. 172–186, 194, 217 (čia minima, kad karalienė parašė tik 2 laiškus vyrui) – 219, 221, 229; Raimonda Ragauskienė, „Rusėniška XV a. pab. – XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų – valdovių ir didikų – korespondencija“, in: *Istorija*, Lietuvos edukologijos universitetas, 2009, t. 76, p. 20 (žr. lentelę) ir 21 (p. 18–29). Tik Bolesław Przybyszewski teigia, kad išlikę 3 Barboros laišškai, nors jų būta tikrai daugiau, žr. Bolesław Przybyszewski, *Barbara Zapolya Królowa Polski (1512–1515)*, Łańcut: De arte, 2000, p. 54, išn. 3 ir kt., Barboros 3 lotyniški laišškai ir jų vertimai į lenkų kalbą pateikiami: Nr. 3, p. 87–88 (vertimas p. 88–89); Nr. 12, p. 111–112 (112–113); Nr. 23, p. 144–145 (145–146).

⁸ *Ad inclitum Sigismundum primum, Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae, nomine Regine Barbare, post partam de Mosciscis victoriam Epistola Andree Critii, ejusdem Regine Cancellarii*, žr. AT, t. 3, Nr. CCXLII, p. 191–195; plg. Andreas Cricius, *Carmina*, edidit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. III), Cracovia: Typis universitatis Jagellonicae, 1888, Nr. XII, p. 36–41.

⁹ Mintautas Čiurinskas, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, Nr. 21: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, p. 325; Idem, „Karas ir kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1514 metai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2011, Nr. 31: *Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, p. 142–144; Idem, „Lietuva pergalės prie Oršos (1514) poetų tekstuose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 18–22.

ja Ovidijaus *Herojų laiškus (Heroides)*. Barbora čia prilyginama Penelopei, ištikimai laukiančiai Odisejo, arba kitoms Ovidijaus herojėms. Tame laiške rasime ir kitų Antikos bei vėlesnių laikų autorių parafrazių – Vergilijaus, Livijaus, Saliustijaus, Petrarkos, taip pat Šv. Rašto. Jame gausu tipinių meilės laiško klišių: moteris labai laukia sugrįžtančio iš karo vyro, ji nuolat liūdi, tarsi paukštelis neramiu metu negali gražiai giedoti, nemielas jai gyvenimas, įprasta veikla, skoniai, dūsauja dieną naktį, daug meldžiasi, rašo su kuklumu ir nusižeminimu, meile ir ilgesiu. Tik reikėtų pabrėžti, kad šie laukiančios mylimojo siužetai, frazės, žodynas atsikartoja ir realiame šios karališkos poros susirašinėjime.

Išsamesnių tyrimų apie Žygimanto Senojo laiškus Barborai nėra, ši epistoliška fragmentiškai buvo pasitelkiama aprašant šio valdovo itinerariją, biografiją ar to meto politinius įvykius¹⁰.

Aptardami Viduramžių meilės laišku rašymo ypatumus, kultūrinį, istorinį kontekstą, naudojome užsienio autorių darbus¹¹, nes ši tema Lietuvos tyrėjų

¹⁰ Žr. Jerzy Besala, *op. cit.*; Bolesław Przybyszewski, *op. cit.*

¹¹ Katherine Kong, *Lettering the Self in Medieval and Early Modern France*, Cambridge: D.S. Brewer, 2010. Tyrėjų žvilgsnis analizuojant laiškus dažniausiai kreipiamas į vieno autoriaus laišku rinkinį, tas rašantysis paprastai yra vyras. Arba tiriama formali laišku žanro raida, kalbant apie *ars dictaminis*. Katherine Kong teigia, kad ir moters labai prisidėjo prie šio žanro raidos, ypač kalbant apie vyro ir moters dialogą. Ji tiria, kaip lytis pasireiškia epistolinėje praktikoje, kaip skirtingai save suvokia ir savo poziciją išreiškia vyras ir moteris, kaip prisistato skirtingiems adresatams. Profesorė kalba apie skirtingą epistolinę retoriką, prieigą prie tradicinių vyro ir moters naudojamų kanonų. Bet erotinėje, meilės epistolikoje tie vaidmenys tarsi susilygina, epistolinis tonas šiek tiek suvienodėja, vykstant žaidimui tarp vyro ir moters. Taip pat žr.: Gabriella Del Lungo Camiciotti, „Letters and Letter Writing in Early Modern Culture: An Introduction“, in: *Journal of Early Modern Studies*, 2014, Nr. 3, p. 17–35; Johnatan M. Newman, „Dictators of Venus: Clerical Love Letters and Female Subjection in *Troilus and Criseyde* and the *Rota Veneris*“, in: *Studies in the Age of Chaucer*, t. 36, 2014, p. 103–138: šis autorius kalba apie moters balso reprezentavimą per vyrišką prizmę, t. y. vyriškos lyties diktaministą ar meilės laišku rašymo teoretiką, apie viduramžinio meilės naratyvo specifiką; Hans Ulrich Gumbrecht, *Production of Presence. What Meaning cannot convey*, Stanford: Stanford University Press, 2004. Gumbrechtas savo darbuose yra suformavęs dvi sąvokas: *presence culture* ir *meaning culture*, kurias labai abstrakčiai (nes jų reikšmė labai talpi ir platus kontekstas) galėtume įvardinti kaip „buvimo čia“ ir „prasmės, reikšmės“ kultūras. (Sąvoką *presence culture* gali atitikti ir kitas žodis, vartojamas abiejų pastarųjų tyrėjų, tai *thisness*, o lotyniškai *haeccitas*.) Jos abi plačiąja prasme tarsi skiria Viduramžių mentalitetą ir kultūrą nuo Naujųjų ir dar vėlesnių laikų kultūros. Labiau ne-siplėsdami šia tema pasakysime, jog Gumbrechtas aprašo Viduramžius kaip periodą, kai *buvimo čia* estetika dominavo *mąstymo, minties* estetikos atžvilgiu. Materialus tarpininkas,

nėra plačiau analizuota. Ieškodami informacijos apie Žygimanto Senojo sekretorius, kanceliarijos darbuotojus naudojomes daugiausiai lenkų tyrėjų darbai, kurie bus detaliau nurodyti ir aptarti tolesniuose skyriuose.

3. ARS DICTANDI ET ARS AMANDI

3.1. *Ars dictandi*: laiškų rašymo teorijos kontekstai Lenkijoje

Laiškų rašymo vadovėliai – viduramžiniai *ars dictaminis* ir vėliau humanistiniai *ars epistolandi* – formavo ir atspindėjo komunikacijos modelį, nulemtą atitinkamo laiko visuomenės ypatybių ir funkcionavusį bendroje lotyniškosios Europos kultūros erdvėje ne vieną šimtmetį. Mūsų aptariamas laikas – tai perėjimas nuo vėlyvųjų Viduramžių į ankstyvuosius Naujuosius laikus¹². Valdovų kanceliarijose vykę pokyčiai palaiapsniui keitė laiškų ir dokumentų rengimą. Intensyviau korespondavo ir moterys valdovės bei didikės. Ilgai valdovų kanceliarijose buvo naudojamosi *ars dictaminis* mokslo ir meno taisyklėmis, modeliais, praktikuotais visoje Europoje. Neišvengiamai jį keitė humanistinis *ars epistolandi*, perėmęs ir nemažai senųjų laiškų rašymo taisyklių. Raida vyko ne iš karto, sunku nustatyti tikslią datą, bet teoriniai pasikeitimai pamažu pereina ir į praktiką – realų valdovų/-ių, didikų/-ių korespondavimą. Iš esmės *ars dictaminis* reglamentavo oficialios, dalykinės, diplomatinės atitinkamo sluoksnio (dažniausiai valdančiojo) epistolikos konstravimą, stilių, o kartu veikė ir labiau asmeninio pobūdžio (pvz., meilės) laiškų rašymo teoriją. Pastarajai savo ruožtu darė įtaką dar Antikoje susiformavusi *ars amandi* tradicija, kurios vienu populiariausių autorių, imituotu ir Viduramžiais, buvo Ovidijus.

---

pvz., laiškas, turėjo didesnę estetinę poveikį nei nemateriali idėja, kuri jį reprezentavo. Minėta kultūrinė atskirtimi pasinaudoja Newmanas, kuris savo straipsnyje analizuoja dvasininkų luomo meilės laiškų ir jų rašytojų ypatumus, aptaria mūsų minėto Bonkompanjo vadovėlį *Rota Veneris* bei Geoffrey'io Chaucerio poemą *Troilus and Criseyde* ir šių veikalų sąsajas. Šiedu tyrėjai teigia, kad Viduramžių laiškas buvo suprantamas (viena iš teorijų) kaip *sermo absentium* (nesančių vienas šalia kito pokalbis). *Buvimo čia* kultūroje jausmas arba afektas sąmoningai gali būti intensyvinami per kiekybinę ekspresiją. Laiškai tarsi reprodukuoja esamąjį laiką, *buvimą čia*, nes jie yra *nebuvo čia ir dabar* bei distancijos rezultatas. Laiškas tampa tarsi rašančiojo kūno pakaitalu, įgaliojiniu, ypač meilės laiškuose.

¹² Apie periodizacijos problemas plačiau žr. Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė, *Lietuvos istorija*, t. 5: *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 23–25.

Didžioji dalis mūsų analizuojamos korespondencijos rašyta Lenkijos kanceliarijos aplinkoje arba tos kanceliarijos darbuotojų, kurie keliavo kartu su karaliumi ir buvo iššę vienokius ar kitokius laiškų ir dokumentų rengimo mokslus, savo darbe naudojo atitinkamus teorinius ir praktinius pavyzdžius, kurių dauguma buvo kurti ne Lenkijoje. Nesileisdami į detalesnę aiškinimą (tai būtų atskiro tyrimo sritis), pasakysime svarbiausius faktus¹³. Lenkijoje kitų kraštų *ars dictaminis* vadovėliai buvo žinomi jau XII a., o XIII a. pradėta kopijuoti užsienio autorių traktatus, reikalingus kanceliarijose, jose buvo naudojami ir pavyzdinių laiškų bei dokumentų rinkiniai, arba *artes notariae*, kuriuose buvo aiškinama teisinių dokumentų rengimo teorija. Savus teorinius traktatus ir formuliarus lenkai pradėjo kurti tik XV a. Lenkijos autorių sekimo šaltiniai buvo italų, prancūzų, vokiečių ir čekų kilmės *artes dictaminis*. Teresa Michałowska, tyrinėjusi, kaip lenkų traktatuose suprantamas diktaminas, laiškas ir kt., teigia, jog Lenkijos autoriai beveik pažodžiui pakartoja atitinkamų užsienio traktatų fragmentus ir nėra originalūs, nesukuria savitų teorinių taisyklių, jų veikalai dažniausiai buvo skirti didaktiniams tikslams, universitetui ar mokykloms¹⁴. Taigi naudojamosi europine laiškų komponavimo tradicija.

Nuo antros XV a. pusės Lenkijoje atsiranda ir lenkų autorių laiškų rašymo vadovėlių, jau parašytų humanistiniu stiliumi. Čia minėtinas Krokuvos kaunainkas Jonas Sakranas (Jan (Sacranus) z Oświęcimia, 1443–1527), buvęs Krokuvos universiteto Laisvųjų menų fakulteto dekanu (1479 ir 1491/1492),

¹³ Daugiau informacijos ir platesnė bibliografija šiuo klausimu pateikta: Dovilė Keršienė, „Viduramžių epistolografijos tradicija Europoje: *ars dictaminis* genezė, raida, turinys“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, Nr. 30, p. 35; Eadem, *Epistolografija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI amžiuje: nuo ars dictaminis iki literatūrinio laiško*, daktaro disertacija, Vilnius, 2010, p. 135–137.

¹⁴ Apie tai plačiau žr. Teresa Michałowska, „Średniowieczna teoria literatury w Polsce (*ars dictaminis* – jej pogranicza i funkcje)“, in: *Literatura, historia, dziedzictwo*, pod redakcją Tomasza Chachulskiego i Anny Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: IBL, 2006, p. 29–39. Žymi Lenkijos epistolografijos tyrėja Lidia Winniczuk straipsnyje „Łacińskie podręczniki epistolograficzne w Polsce XV–XVI wieku“, in: Jan Ursyn z Krakowa, *Modus epistolandi cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis = O sposobie pisania listów wraz z wzorami listów i mowami*, przełożyła, wstępem i objaśnieniami opatrzyła Lidia Winniczuk, (*Biblioteka pisarzy polskich*, ser. B, Nr. 7), Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1957, p. VIII–IX pateikia 1496–1538 m. Krokuvėje pasirodžiusių epistolografijos traktatų leidimų ir jų autorių lentelę, kurioje išvardyti 35 penkiolikos Europos ir Lenkijos autorių darbų leidimai. Pasak tyrėjos, Lenkijos epistolografai nerašė originalių vadovėlių, naudojami Europos humanistų darbais (p. IX–X).

vėliau ėjęs Universiteto rektoriaus pareigas, ir jo veikalas *Modus epistolandi* (*Modus epistolandi*, išleido Stanisław z Łowicza, s. l., s. a.; kiti leidimai: Kraków: drukarnia J. Haller, 1507; Kraków, 1512; Kraków, 1520). Jis buvo italų humanisto Pranciškaus Filelfo (Francesco Filelfo, Franciscus Philephus) mokinys. Minėtinas ir Bernardo Feyge's vardas¹⁵, ir lenkų autoriaus Jono Ursino (Johannes Ursinus de Cracovia, Jan Ursyn z Krakowa), turėjusio ryšių ir su Lietuva, vadovėlis (*Modus epistolandi cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis*, pirmas leidimas apie 1495–1496, antras 1522).

Kaip žinia, nemažai Krokuvos universiteto absolventų, išsilavinusių žmonių dirbo ir valdovo kanceliarijoje. Mokslo žinių dažniausiai buvo semiamasi ne tik Krokuvos, bet ir Prahos, kartais Paryžiaus, Bolonijos, Paduvos, universitetuose. Atnaujinto 1400 m. Krokuvos universiteto Menų fakultete 1420 m. buvo įkurtos dvi katedros – gramatikos ir retorikos bei *ars dictaminis* katedra. Diktamino mokslas buvo dėstomas ar komentuojamas ir kaip atskira disciplina, ir kaip retorikos studijų dalis. Įdomu tai, kad nors XV a. antroje pusėje Krokuvoje jau buvo gerai žinomi humanistinių laiškų pavyzdžiai, vis dėlto mokant *ars dictaminis* ir toliau buvo sekama Viduramžių tradicija¹⁶.

Taigi tokiomis aplinkybėmis buvo ugdomi ir būsimieji karališkosios kanceliarijos darbuotojai.

3.2. Barboros ir Žygimanto sekretoriai: išsilavinimas ir ryšiai

Yra žinoma, kad karalienės Barboros sekretoriumi po karališkųjų vedybų buvo paskirtas mūsų jau minėtas Andriejus Kricijus¹⁷. Jis mokėsi Krokuvos universitete, paskui Paryžiuje ir Bolonijoje. Pažymėtina, kad jo mokytojai Boloni-

¹⁵ [Bernardinus Feyge], *Epistole exemplares communiore magistri Bernhardini Feyge alias Caricini de Wratislavia in studio communi Cracoviensi conscripte*, Liptzigk: per Monacensem, 1500. Šį Krokuvos studento kūrinėlį galima rasti čia: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/132-2-theol-6/start.htm>. Jį mini įvadiniame knygos *Listy miłosne dawnych Polaków* straipsnyje (p. 19–20) lenkų tyrėjas ir knygos sudarytojas Michał Misiorny ir sako, kad laiškų rašymo, tarp jų ir meilės laiškų, buvo mokomasi iš Pranciškaus Filelfo, Jono Ursino, Erazmo Roterdamiečio, Kristupo Hegendorfino ir kt. veikalų.

¹⁶ Mieczysław Markowski, „Krakowskie piśmiennictwo retoryczne w świetle piętnastowiecznych źródeł“, in: *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 1987, Nr. 37, p. 63; *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, pod redakcją Bronisława Geremka, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Naukowe Semper, 1997, p. 678.

¹⁷ Apie Kricijų plačiau žr. Stanisław Zabłocki, „Krzycki Andrzej h. Kotwicz (1482–1537)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970, p. 544–549.

joje buvo garsūs profesoriai, italų humanistai – Pilypas Beroaldas Vyresnysis (Filippo Beroaldo il Vecchio, 1453–1505) ir Antanas Urcejus (Antonio Urceo, 1446–1500). Pastarojo mokiniais buvo Mikalojus Kopernikas (Mikołaj Kopernik, Nicolaus Copernicus), Aldas Manucijus (Aldo Manutius). Beroaldas buvo labai populiarus dėstytojas, išleido daug Antikos autorių su komentarais, dėstė retoriką ir poetiką, o mums svarbu tai, kad jo laiškų rašymo vadovėlis buvo išleistas Krokuvoje 1512 m., vienas jo egzempliorius yra ir Vilniaus universiteto bibliotekoje¹⁸. Urcejus dėstė gramatiką ir iškalbą, rašė daug laiškų, jo veikalas taip pat yra VU bibliotekoje¹⁹. Taigi Kricijus turėjo gerus mokytojus, išmaniusius ir, ko gero, dėščiusius laiškų rašymo mokslą ir meną. Mokydamasis Bolonijos universitete jis galėjo būti girdėjęs, o gal ir artimiau patyrinėjęs anksčiau gyvenusio garsiojo to universiteto dėstytojo Bonkompanjo iš Sinjos ne mažiau garsų meilės laiškų rašymo vadovėlį, kuris ilgai buvo populiarus, tuo labiau kad Bolonijos teoretikai turėjo Lenkijoje didžiulį autoritetą per visus Viduramžius²⁰. Bet šį faktą būtų sunku aiškiau patvirtinti ar paneigti. Kaip minėjome anksčiau, lenkų mokslininkas Michał Misiorny teigia, kad ir Krokuvos universitete tuo metu buvo mokoma, kaip rašyti meilės laiškus²¹.

Taip pat sunku būtų tiksliai nurodyti, kuris sekretorius ar kanceliarijos darbuotojas galėjo parengti Žygimanto Senojo laiškus žmonai Barbarai. Tokių darbuotojų šio valdovo kanceliarijoje būta apie 71 „tikrų“ ir apie 21 „netikrų“, kaip juos vadina lenkų tyrinėtojas Andrzejus Wyczański. Jie nuolat keitėsi, vienus jis pasiimdavo į karo žygius ar diplomatinis susitikimus, o kiti likdavo karaliaus dvare ir dirbo jo kanceliarijoje²². Mokslininkų

¹⁸ *Philippi Beroaldi Bononiensis viri charissimi epistolandi modus*, [Kraków: Florian Ungler, 1512] (VUB – II-2351; išleidimo duomenys nurodyti pagal: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: Katalogas*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; šį šaltinį toliau perteiksime santrumpa *VUBP*, p. 48–49).

¹⁹ Antonius Urceus Codrus, *In hoc Codri volumine haec continentur Orationes seu sermones ut ipse appellabat: Epistolae; Silvae; Satyrae; Eglogae; Epigrammata*, Bononiae: per Ioannem Antonium Platonidem, 7 Martii 1502, VUB BAV 57.1.22; *VUBP*, p. 366.

²⁰ Grażyna Klimecka, „Księgi formularzowe w polskiej praktyce kancelaryjnej i dydaktyce“, in: *Z historii tworzenia języka dokumentu polskiego wieków średnich: Formularz ciechanowski*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1997, p. 37.

²¹ Michał Misiorny, „Wstęp“, p. 19.

²² Plačiau apie Žygimanto Senojo sekretorius ir karališkąją kanceliariją žr.: Andrzej Wyczański, *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*, Warszawa:

duomenimis, dauguma tų darbuotojų buvo iš kilmingųjų luomo, tik apie 8 proc. – iš miestiečių luomo. Jie buvo baigę studijas Krokuvos universitete arba kituose užsienio universitetuose, didžioji dalis – apie 76 proc. – buvo dvasininkai. Sekretoriaus pareigas pradėdavo eiti vidutiniškai nuo 37 metų, t. y. jau būdami brandaus amžiaus. Vienu metu kanceliarijoje dirbdavo nuo 10 iki 20 sekretorių. Žymiausi kanceliarijos darbuotojai, užėmę aukščiausias pozicijas ir artimi valdovui žmonės, kaip žinia, buvo Jonas Laskis, Jonas Dantiskas, Motiejus Dževickis, Petras Tomickis, Kristoforas Šidlovieckis, Andriejus Kricijus, Bernardas Vapovskis ir kiti.

Svarbu dar kartą pabrėžti, kad valdovų sekretoriai, išsilavinę žmonės, naudojami vienais ar kitais teoriniais šaltiniais, mokydamiesi ir jau paskui rengdami konkrečius laiškus. Tai pasakytina ir apie asmeninio pobūdžio valdovų/-ių laiškus, nes dar nebuvo plačiai įsigalėjęs įprotis pačiam valdovui / pačiai valdovei rašyti laiškus. Ką apskritai reiškia rašyti kito žmogaus vardu ir balsu? Sekretoriams tekdavo didelė atsakomybė rašyti valdančiojo asmens vardu, dar didesnės išmonės reikėjo rašant įsimylėjusios valdovės vardu mylinčiam vyrui ir atvirkščiai. Kricijaus poetinis talentas čia išties gelbėjo, galbūt ir teorinės meilės laiškų rašymo žinios bei pratybos.

3. *Animae suae dimidio et suorum oculorum lumini*²³: meilės laiškų abėcėlė, arba *Aetas Ovidiana*

Egzistuoja tam tikra meilės laiškų topika ir jų teksto konstravimo taisyklės – meilės naratyvas (*love narrative*) ir didaktika (*amatory didacticism*), turintys seną tradiciją, kartu nepamiršamas ir formalusis laiškų rašymo kanonas (*formal letter writing*), visų jų ištakų reikėtų ieškoti dar Antikos autorių veikaluose. Čia karaliauja Ovidijus ir jo *Ars amatoria*. Mūsų tyrimui svarbus yra anų laikų teoretikų rekomenduotas meilės laiškų žodynas, kreipiniai, epitetai,

---

Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990; Waldemar Chorążyczewski, „Kancelaria koronna w XIV-XVIII wieku“, internetinė prieiga: http://pther.eu/MK/tekst3_pol.html, žiūrėta 2019 05 15.

²³ Tai citata iš Bonkompanjo veikalo *Rota Veneris*: „Savo širdies [antrai] puselei ir savo akių šviesai“, [2.2] – šitaip žymimos šio meilės laiškų rašymo vadovėlio pastraipos. Naudojomės internete prieinamu veikalu: Boncompagnus de Signa, *Rota Veneris*, <https://web.archive.org/web/20070207232633/http://dobc.unipv.it/scrineum/wight/rota.htm>. Platesnę bibliografinę informaciją žr. per prieigą: https://www.arlima.net/ad/boncompagno_da_signa.html#rot.

kurių gausu ir mūsų valdovų korespondencijoje. Viduramžių ir Renesanso epistolikoje daugiausia dėmesio buvo skiriama luomo ir socialinės padėties bei lyties atitikimui, taip pat deramam pasveikinimui (*salutandi modi*) ir epitetams, taigi to meto laiškuose labai daug kas determinuota. Ne viename vadovėlyje kartojasi tos pačios frazės, panašus žodynas, požiūris į moterį, pateikiama gausių pavyzdžių – ir laiškų, ir atsakymų į juos.

Laiškų rašytojas laikosi socialinės klasifikacijos, kad parodytų savo statusą ir poziciją siedamasis su savo korespondentais. Vyro ir moters laiškų dialogas turi savą specifiką, jie sąmoningai ir konvencionaliai vartoja skirtingą epistolinę retoriką. Paprastai laiškų rašymo nurodymuose ir realioje korespondencijoje vyrui priskiriamas mokytojo, pono, valdovo vaidmuo, o moteris yra tarsi mokinė, nusižeminusi tarnaitė, tai lemia ir epistolinį toną (prisiminkime Abeliaro ir Eloyzos atvejį etc.). Vis dėlto meilės laiškuose tie vaidmenys šiek tiek susivienodina, balsai susilygina vykstant tam tikram žaidimui tarp vyro ir moters²⁴. Tokias koresponduojančių pozicijas matysime ir mūsų analizuojamoje epistolikoje.

Kaip minėjome, vienas populiariausių *ars dictaminis* ir meilės laiškų rašymo specialistų buvo XII a. pab. – XIII a. pirmos pusės italų autorius Bonkompansas iš Sinjos, retorikos profesorius Bolonijoje. Jis puikiu stiliumi parašė gausybę įvairiausių rūšių vadovėlių, traktatų, patarimų (*Rota Veneris, Liber de amicitia, Breviloquium, Cedrus, Mirra, Oliva, Palma, Gemma purpurea* ir kt.), kurie apėmė beveik visas *ars dictaminis* ir retorikos sritis. Labai populiarius buvo jo parašytas meilės laiškų rašymo vadovėlis – *Rota Veneris* (apie 1215). Šis veikalas, paremtas Ovidijaus meilės meno patarimais, įvedė prozinę formą srityje, kurioje prieš tai visų pirma buvo pripažįstamas poetinis laiškas²⁵.

Galima būtų daug kalbėti apie šio apsukraus ir produktyvaus italo dėstomą meilės laiškų naratyvą, bet akcentuosime kelis svarbiausius mūsų tyrimui momentus. Bonkompanso vadovėlis nėra ilgas, parašytas šmaikščiu stiliumi, daug dėmesio skiriama pasveikinimams, pateikiama gausių pavyzdžių – glaustų ir platesnių pasisveikinimų, tinkamų pagal korespondentų luomą ir situaciją

²⁴ Apie tai plačiau rašoma mūsų minėtos Tenesio universiteto profesorės Katherinos Kong knygoje *Lettering the Self in Medieval and Early Modern France*, žr. p. 10, 12 ir kt.

²⁵ Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000, p. 641; „Boncompagnus“, in: *Lexikon des Mittelalters*, t. 2, München, Zürich: Artemis Verlag, 1983, p. 408–409; Grażyna Klimecka, *op. cit.* p. 30.

(*ante factum, post factum, humanae conditiones, amandi tempora et amantium genera*). Taigi laiškų formules skirsto ne tik pagal socialinius vaidmenis, bet ir pagal *tempora amandi*, įsimylėjimo laiką, stadiją bei aplinkybes, tarsi sukuria tokių hipotetinių socialinį kontekstą, įsimylėjų pasaulį. Laiško tekstas esą taip pat susijęs su visu tuo, ir vadovėlyje mokoma, kaip konstruoti meilės laiško tekstą (*narrandi modi*).

Meilės laiško specialistas pataria naudotis superlatyvais ir savęs rekomendavimu, įsiteikimu, kad šio pobūdžio pagyromis bet kuri moteris būtų kuo greičiau suviliota ir įtikinta (*Utaris igitur superlativis et insistas commendationi, quia muliebris conditio huiusmodi laudibus citius inflectitur et inclinatur*, [2.3]). Taip pat teigia, kad reikia atsižvelgti į moters socialinę ir šeimyninę padėtį (*virgini, maritate, vidue, moniali et deflorate*, [5.1]), pateikia daug pavyzdžių, kaip įgyti moters palankumą, kaip ją pagirti, kokias frazes laiškuose vartoti. Labai aiškiai atskiria adresatų ir adresantų statusą ir įsimylėjimo fazes (*Sed distinguenda sunt amandi tempora et amantium genera*, [3.1]).

Svarbu pasakyti, jog Bonkompanjas, pateikęs pasveikinimų, palyginimų, epitetų pavyzdžių, teigia, kad juos galima naudoti abiem lytims, pakeitus tai, ką reikia pakeisti. Taigi galima sakyti, kad įsimylėjų korespondencijoje abi lytys, abu koresponduojantieji tarsi yra viename lygmenyje, abu vienodai gali prisistatyti, bet aišku, pagal situaciją. Bonkompanjas įžvalgiai priduria, jog nors vyrų neprivalu tiek girti, bet jie vis tiek džiaugiasi tokiu įsiteikimu ([2.3]).

Mūsų tyrimui svarbus Bonkompanjo pateiktas pavyzdys [10.2] – moters laiško, kurį ji rašo ilgai negrįžtančiam vyrui. Laiške teigiama visiška desperacija, deklaruojamas stiprus amžinos meilės ryšys su adresatu, ištikimybė, rūpinimasis ir ilgesys, sielos giminystė ir džiaugsmas regėti kūniškomis akimis savo mylimąjį ir būti čia ir dabar, kartu; laukianti mirtis, jei nebepamatys mylimojo ir negalės pajusti jo buvimo šalia²⁶.

²⁶ Citatoje išskyrėme tas frazes ir žodyną, kurios labai panašiomis mintimis ir raiška atsikartoja karališkosios poros epistolikoje: *Expectans expectavi desiderium meum, alteram mei corporis partem, oculorum meorum lumen, primum dilectum et amicum. Et iam lapso quinquennio solivaga permansi, credens illum videre corporeis oculis, sine quo nichil video nec videre potero, nisi michi sue presentie contulerit claritatem. Rediit ad Noe columba per fenestram, ramum virentis olive in signum letitiae reportans. Revertatur queso dilectissimus meus, ut illum faciat vivere, que pro illo moritur nec mori potest. Alioquin faciam sicut turtur, que suum perdit maritum, ad instar cuius amavi, semper et amare peropto. Illa siquidem postea non sedet in ramo viridi, sed gemit in sicco voce flebili iugiter*

Kaip minėjome, meilės laiškų topika keliauja iš vadovėlio į vadovėlį. Štai viename iš vokiškų laiškų rinkinių (sudarytas apie 1132–1137 m.), privataus pobūdžio laiškų pavyzdžiuose galime rasti panašių ar net identiškų frazių ir epitetų, kreipinių (moters laiške, kuris rašomas ilgai negrįžtančiam vyrui, ir jo atsakyme)²⁷. Taip pat lyginome su kitu vokišku formuliariu iš XIII a., vadinamuoju *Das Baumgartenberger Formelbuch*²⁸. Iš šių kelių šaltinių išrinkome dažniausiai besikartojančius meilės laiškų naratyvui būdingus dalykus: frazes, kreipinius, apibūdinimus, sąvokas, savo statuso ir pozicijos pareiškimą adresato atžvilgiu, pasveikinimus. Analizuodami karališkos poros korespondenciją ieškojome ką tik minėtų topų, radome nemažai sutapimų, kuriuos nurodysime konkrečiose tolesnės laiškų analizės vietose.

4. *DESIDERIUM VIDENDI*. BARBOROS IR ŽYGIMANTO LAIŠKŲ ANALIZĖ

4.1. Barbora: *humilis famula et serva, anxia et sollicita*

Išlikusi Barbaros Zapolijos ir Žygimanto korespondencija atsirado dviejų svarbių istorinių įvykių fone ir jų veikimo zonoje. Tie įvykiai, susiję laiku ir net kai kuriais teksta, – tai karo su Maskva, Oršos mūšio (1514) laikas ir Vienos kongresas (1515). Šie įvykiai, išskyrę du mylinčius (drįstame taip teigti) žmones, aptariai ir jų laiškuose – iš karo, politikos ir valdovės dvaro gyvenimo lauko. Dėl pareigos ir būtinybės atitolę vienas nuo kito, jaunavedžiai bando pateisinti tų įvykių svarbą, kantriai ramina vienas kitą, o kartais desperatiškai laukia šių įvykių pabaigos ir taip trokštamo gyvo pasimatymo.

---

et aquam claram turbat, cum appetit bibere, nullumque nisi mortis prestolatur solatium. Sic ego vivam sicque moriar, si vestra desiderabili non potero presentia potiri.

²⁷ *Die Lombardische Briefsammlung*, internetinė prieiga: <http://www.uni-saarland.de/verwalt/praesidial/LuSt/Lomb/Lo.html>. Čia be kitų pateikti 22 privačios korespondencijos pavyzdžiai, kurių numeriai yra 38–59. Naudojomės šiais laiškais: *Ehefrau A. (aus Bologna) an Ehemann C. (z. Z. in Cremona)* ir *(Ehemann) C. an Ehefrau A.* Kaip matyti, vokiškame rinkinyje imami itališki pavyzdžiai.

²⁸ *Das Baumgartenberger Formelbuch: eine Quelle zur Geschichte des XIII. Jahrhunderts, vornehmlich der Zeiten Rudolfs von Habsburg*, hrsg. Hermann Baerwald, Wien: Kaiserl.-Kgl. Hof- und Staatsdr., 1866, internetinė prieiga: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10798139_00006.html.

Visų pirma pabandykime iš arčiau pažvelgti į moteriškąją korespondencinio dialogo pusę ir chronologiškai aptarti 3 Barboros laiškus, neišleisdami iš akių ir jos biografijos detalių, karališkos poros itinerarijus gairių, ir bandydami atsakyti į išsiskeltus klausimus: kodėl tiek mažai išlikę laiškų ir ar jų galėjo būti daugiau; koks turinys; koks žodynas, kreipiniai, epitetai, retorinės priemonės, kaip ji prisistato; koks santykis su adresatu.

Jaunutė 17 metų mergina, garsios vengrų didikų Zapolijų giminės atstovė, 1512 m. vasario 8 d. išteka už 45 metų vyro, jau brandžios asmenybės, didelės šalies valdovo, karūnuojama. Augo globojama mamos Vengrijos didikų dvare, beveik nemokėjo lenkų kalbos, mokėjo vokiečių, buvo gavusi gerą išsilavinimą. Pirmus dvejus santuokos metus Žygimantas visur ją pasiimdavo su savimi į keliones: į Petrakavą, Poznanę, Vilnių. 1512 m. spalį karalius kartu su žmona iškeliavo į Petrakavo seimą. Barbora tuo metu jau laukėsi pirmagimės, artėjo gimdymas. Seimas truko iki gruodžio 19 d., o gruodžio 26 d. karaliaus svita išvyko link Kališo, 1513 m. sausio 3 d. patraukė link Poznanės. Būtent čia, Poznanėje, jo žmona, praėjus šiek tiek daugiau nei metams po vedybų, kovo mėnesį pagimdė dukrelę Jadvygą. Jau gegužės pabaigoje Barbora skubiai iškeliavo su karaliumi į Lietuvą, 2 mėnesių kūdikį išsiuntusi į Krokuvą prižiūrėti Žygimanto seseriai Elžbietai ir auklėms. Skubėti reikėjo dėl karo su Maskva, po Ldk Elenos mirties jos brolis Vasilijus III vėl puolė LDK²⁹.

Karališkoji pora 1514 m. liepos pabaigoje atkeliavo į Vilnių. Karalius netrukus išvyko į Minską, o Barbora liko Vilniuje, globojama vyskupo Motiejaus Dževickio. Iš to laiko išlikę du karaliaus laišškai žmonai.

Po laimėto Oršos mūšio karalius triumfuodamas grįžo į Vilnių, karalienės vardu jį eilėmis sveikino Kricijus, jos sekretorius ir poetas humanistas. 1515 m. pradžioje sutuoktiniai grįžo į Krokuvą, bet karaliui greitai (kovo mėnesį) teko vėl išvykti į Presburgą (dab. Bratislava) ir į Vienos kongresą susitikti su broliu Vladislavu ir imperatoriumi Maksimilijonu³⁰. Barbora tuo metu

²⁹ Jerzy Besala, *op. cit.*, p. 194.

³⁰ Plačiau apie Vienos kongresą žr.: Krzysztof Baczkowski, *Kongres Wiedeński 1515 roku*, Oświęcim: Napoleon V, 2015; Kęstutis Gudmantas, „Vilnius ir Krokua. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU leidykla, 2005, p. 289 (p. 284–300); Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 440–441.

laukėsi, palikta valdovo sesers Elžbietos ir gydytojo Leonardo Piečichovskio (Pieczychowski) globai. Kol nebuvo karaliaus, ji gana aktyviai tvarkė reikalus, kai kuriuos ir laiškais. Iš to laiko išlikę 3 Barboros ir 22 karaliaus laišakai. 1515 m. liepos 1 d. pagimdė antrą dukrą Aną, kuri vėliau mirė būdama dar vaikas 1520 m. Po gimdymo labai pablogėjo karalienės sveikata. Ji dar sulaukė karaliaus sugrįžimo rugpjūčio 19 d., ir netrukus mirė (spalio 2 d.) nuo apopleksijos priepuolio ant Kricijaus rankų. Karalius labai sielojosi dėl jaunosios žmonos mirties, ji palaidota Vavelyje spalio 18 d.

Minėti biografiniai faktai gali iš dalies paaiškinti, kodėl likę taip mažai Barboros laišku: sutuoktiniai gerai sutarė, beveik nuolat buvo ir keliavo kartu. Be to, ji mirė santuokoje teišgyvenusi trejus metus. Kad Barbora buvo parašiusi savo vyrui tikrai daugiau nei tris laiškus, matyti iš Žygimanto laišku, apie tai bus kalbama toliau.

Taigi jaunai nepatyrusiai merginai teko įžengti į gerokai vyresnio vyro, valdovo pasaulį. Jos šeimos, to meto merginų auklėjimo ypatumai, požiūris į moterį turėjo įtakos formuojantis Barboros charakteriui. Atrodo, kad ji buvusi pamaldi, kukli, atsidavusi, gera ir paklusni, neturėjo ryškaus temperamento, buvo išmokusį paklusnumo ir slėpti emocijas³¹. Paguodą rasdavo religijoje ir nuolankioje meilėje vyrui bei pavaldiniams, tokių būdo apraiškų matyti ir jos laiškuose. Lenkijoje buvo visų mylima. Gerai sutarė su vyru, kuris tikrai įsimylėjo savo jauną žmoną, apie tai liudija poros komunikacija laiškais.

Korespondencijoje matyti Žygimanto – kaip vyresnio, labai besirūpinančio ir nurodančio žmonos gyvenimo gaires – vyro pozicija, o Barbora pasirodo kaip paklusni, nuolanki, kukli, vykdanči vyro prašymus, pamaldi ir rūpestinga jauna žmona. Tai, kaip minėta, tradiciniai to meto sutuoktinių „vaidmenys“ ir pareigos. Žygimantas rašo: „Tikime, kad Ji dėl savo ypatingo nuovokumo labai tuo [t. y. savo sveikata – D. K.] rūpinsis, manydami esant teisingiausia, kad Ji, kuri paprastai visada savo noru vykdo mums labai mielus patarnavimus, dar ir šiuos mūsų prašymus deramai įvertintų.“³² Barboros laiškuose užfiksuoti kreipiniai į vyrą, epitetai – tradiciniai, atitinkantys korespondentų statusą, rodantys

³¹ Jerzy Besala, *op. cit.*, p. 182.

³² AT, t. 3, Nr. DXXXV, p. 392: *Quod eam pro singulari sua prudentia apprime curaturam confidimus, equissimum censentes, at apud eam, que spontaneis officiis nobis semper probatissimis menti nostre ultro solet occurrere, preces quoque nostre debitum pondus habere dignoscantur.* – Čia ir toliau, kur nenurodyta kitaip, versta straipsnio autorės.

deramą hierarchinį santykį, kartu gana santūrūs: *Sacra Maiestas princeps invictissime; Sacra Maiestas et domine, domine clementissime etc.; dominus meus clementissimus; sacra Maiestas vestra* (Šventoji Didenybe, nenugalimasis valdove; Šventoji Didenybe ir pone, pone mieliausias; mano mieliausias ponas; Jūsų Šventoji Didenybe). Karalienės laiškuose nėra epiteto *dulcis* (mielas, malonus) ir jo aukščiausio laipsnio formos *dulcissimus*, kaip ir *charissimus* (brangiausias), taip dažnai minimų mylimojo epitetų *ars amandi* veikaluose.

Minėjome, jog svarbu žinoti, kaip moteris prisistato laiškuose. Barbora prisistato labai tradiciškai – kaip nuolankioji ir atsidavusi tarnaitė, pasiruošusi tarnauti savo vyrui: *humilis famula; mea additissima [sic] servitus; famula sua; famula et serva sua*³³. Santykyje su adresatu ji nusižeminusi, tarsi tyliu balsu maldauja ir nedrąsiai prašo, intonacija pastiprinama retai: *oro et obtestor, humiliter rogo, ut dignetur, supplico; meam deditissimam servitatem humiliter commendo; humiliter illum rogo et obtestor; valde commendo et rogo*. Ištikimybė ir nuolankumas deklaruojamas ir meilės laišku rašymo veikaluose: juose žmona prisistato kaip ištikimiausia, su deramu nuolankumu ir atsidavimu (*sua uxor fidelissima, quam [i. e. vitam – D. K.] sine eo non potest habere*³⁴; *consors fidelissima thori sui; regina domina nec non fidelissima consors sua cum omnimoda devocione subiectionem tam humilem quam condignam*³⁵). Laiškų struktūra nėra įmantri, visuose valdovės laiškuose išlaikoma labai panaši: adresavimas – kas kam rašo, kreipinys, nėra ilgesnės salitacijos, iškart einama prie jausmų raiškos arba palankumo siekimo (*captatio benevolentiae*), prašoma, dėkojama, laiško pabaigoje trumpas palinkėjimas ir atsiveikinimas, datavimas, parašas (tik pirmame³⁶ laiške) – „Nuolanki Jūsų Šventos Didenybės tarnaitė, karalienė Barbora“ (*Vestre sacre*

³³ Čia galima būtų priminti, kad šią tradicinę to meto moterų prisistatymo formuluotę – nuolankiausiaji tarnaitė – savo laiškuose vartojo ir Elena Aleksandrienė, ir Barbora Radvilaitė, ir daugelis didikių.

³⁴ *Die Lombardische Briefsammlung*, internetinė prieiga: <http://www.uni-saarland.de/verwalt/praesidial/LuSt/Lomb/L-48.html>.

³⁵ *Das Baumgartenberger Formelbuch*, p. 9 (31), internetinė prieiga: <https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb10798139.html?pageNo=31>; p. 17 (39), internetinė prieiga: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10798139_00039.html.

³⁶ Svarbu paminėti, kad pačių laišku (originalų) neturime, tai ir negalime būti tikri, ar kiekviename laiške buvo datavimas, ar ne. Greičiausiai buvo, bet *AT* sudarytojo valia ar dėl kitų priežasčių kai kuriuose laiškuose jo neliko.

Majestatis humilis famula Barbara, Regina)³⁷. Toks svarbus to meto laiškuose pasiteiravimas apie sveikatą ir jos palinkėjimas nėra labai išplėtotas, palyginti, kaip matysime, su paliudytu Žygimanto laiškuose, bet be jo neapsieinama nė viename iš trijų laiškų³⁸.

Rengiant šią epistoliką aiškiai naudotasi diktaministo pagalba. Tai rodo ne tik profesionalus laiško konstravimas, bet ir kai kurios frazės, imituojančios Ovidijaus *Herojų laiškus*. Čia bus padirbėjęs karalienės sekretorius Kricijus, kuris, greičiausiai, formavo ir laiškų stilių. Įdomu, kaip sekretoriui vyrui tenka įsijausti į mylinčios žmonos vaidmenį ir konstruoti laiškus jos mylimam vyrui, o viename iš laiškų rašyti valdovės vardu net ir apie save. Pažvelkime iš arčiau, kaip jam tai pavyko.

Visi trys Barboros laišakai (1515 m. kovo 7, gegužės 4, birželio 23 d.) turiniu iš esmės yra labai panašūs: reiškiami išsilgusios moters jausmai, baimės, nedrąsus klausimas, kada grįš vyras, deklaruojama, kad žmona suprantanti vyro valdovo pareigą ir būtinybę išvykti dėl valstybės ir pavaldinių gerovės, siunčiamas pasiuntinys pasiteirauti apie vyro sveikatą ir reikalus. Štai ilgesnė emocišgesnė citata iš pirmojo laiško, atskleidžianti Barboros jauseną ir savo pozicijos pateikimą:

Šventoji Didenybe, nenugalimiausiasis valdove. Manau, kad man sielotis ir baimintis dėl Š[ventos] Jūsų Didenybės išvykimo nei pritinka, nei dera: juk tokiam didžiam valdovui reikia visu tuo rūpintis ir atlikti tai, kas yra svarbu jo šlovei ir padėčiai bei jo karalystės plėtimui, bet kadangi nuolat būgštaujančios ir nerimaujančios

³⁷ Parašas *Barbara Regina*, esantis *Acta Tomiciana* rankraštyje iš XVI a. Jogailaičių Bibliotekos (rankr. B.J., Nr. 6547, p. 546), yra rašytas kitokiu raštu nei visas laiškas, kaip teigia Przybyszewski, rašytas su užsidegimu ir turi individualių bruožų. Ko gero, tai papildymas sava ranka laiško kopijoje, darytoje kanceliarijos vadovo Stanislovo Gurskio, galbūt laiško originale buvo pačios karalienės parašas, žr. Bolesław Przybyszewski, *op. cit.*, Nr. 3, p. 87–88.

³⁸ *Ars dictaminis* ir net *ars amandi* nurodymuose pasveikinimas ir teiravimasis apie sveikatos būklę buvo tiesiog būtinas ir labai plačiai aptariamasis, o ten pateikiamuose laiškų pavyzdžiuose tai aiškiai matyti. Boncompagnus: **salutem cum fidelissimo servitio; salutem et si aliquid valeret salute preciosius inveniri; salutem et quicquid fidelitatis et servitii potest; salutem cum diligentissimi amoris perserverantia; salutem cum sincerissimi amoris vinculo; salutem cum perpetui amoris constantia** etc. *Die Lombardische Briefsammlung: dulcissimo viro vite sue desiderio sua uxor fidelissima, quam sine eo non potest habere, salute; pro uxoris et filiorum salute anxius dulcissime coniugi anime sue dimidio se ipsum in proximo cum gaudio et letitia. Das Baumgartenberger Formelbuch: cum salute indissolubili dilectionis constanciam vel amoris; salutem cum plenitudine gaudiorum; salutem et totius gratie plenitudinem cum affectu.*

meilės jėga yra didesnė nei protas³⁹, negaliu išlikti nesusirūpinusi ir rami. Nes kelyje gali ištikti sunkumai, užklupti pavojai, kurių net ir nesant, baimė verčia įsivaizduoti jau atsitikus tai, kas tik gali atsitikti. Be to, kadangi ilgos kelionės paprastai susilpnina nesančių vienas šalia kito meilę ir jausmus, labai bijau, kad Jūsų Šventoji Didenybė ir kūnu, ir siela nuo manęs kaip nors neatitoltų. Todėl siunčiu savo pasiuntinį, kad sužinotų apie sveikatą ir sėkmę Jūsų Didenybės, kurios savo nuolankiausiai prašymais meldžiu ir prašau, idant teiktųsi prisiminti mane, savo tarnaitę ir patarnautoją, ir malonėtų mane apglėbti su įprasta malone bei geraširdišku, kaip mano mieliausias ponas.⁴⁰

Šioje teksto ištraukoje matyti keli *ars amandi* topai ir žodžių junginiai: *dolere et angī; amoris vis; semper timidi et solliciti amoris; anxia et sollicita sim; oro et obtestor, meminisse dignetur mei, famule et serve sue, vereor plurimum, ne quemadmodum corpore ita et animo s. Mtas. vra., a me discedat* etc.

Antrame laiške tvarkomas ir reikalas: Barbora savo ir Žygimanto sesers Elžbietos vardu nuolankiai prašo pakeisti mirusį kepėją kitu, taip pat reiškiamas ilgesys ir laukimas gana tradicinėmis frazėmis, randamomis ir meilės laiškų vadovuose: „tegul teikiasi man pranešti apie šituos mano prašymus ir pasirūpinti, kad kaip tik galima greičiau vėl aplankyttų savo tarnaitę, kuri dėl Jo nebuvimo šalia leidžia savo dienas ir naktis liūdėdama ir dūšaudama“⁴¹.

³⁹ Tai Ovidijaus *Herojų laiškų* eilutės (Penelopės laiškas Ulikalui, I.12) perfrazavimas: *res est solliciti plena timoris amor* – „Meilė juk baimės šitos pagrindas ir priežastis“ (Ovidijus, *Herojų laiškai*, iš lotynų kalbos išvertė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Mintis, 2001, p. 6). Panašu, kad tai jos sekretoriaus Kricijaus nuopelnas, juk ir poetinis laiškas, jo rašytas Barbaros vardu, yra paremtas Ovidijaus *Herojų laiškais*.

⁴⁰ *AT*, t. 3, Nr. CDLXX, p. 341: *Dolere me atque angī ex discessu s. Mtis. vre. arbitror quidem nec equum esse nec decere: oportet enim tanti nominis principem ea omnia curare et obire, que ad gloriam et statum suum regnique sui ampliandum pertinere videntur, sed quia amoris timidi semper et solliciti major vis est quam ratio, facere non possum, quin anxia sim et sollicita. Subeunt enim itinerarie incommoditates, subeunt discrimina, que tametsi non sint, timor tamen facta putat, que fieri possunt. Preterea vero cum longa itinera amores et affectus absentium soleant plerumque debilitare, vereor plurimum, ne quemadmodum corpore ita et animo s. Mtas. vra., a me discedat. Proinde mitto nuncium meum ad invisendam valetudinem et successus Mtis. vre., quam humilibus meis precibus oro et obtestor, meminisse dignetur mei, famule et serve sue, digneturque me ea qua consuevit gratia et benignitate complecti, tanquam dominus meus clementissimus. Kaip teigia Przybyszewskis, ko gero, laišką padėjęs parengti karalienės sekretorius Kricijus. Plg. W. Pociecha, *op. cit.*, p. 293.*

⁴¹ *AT*, t. 3, Nr. MDXV, p. 368: *dignetur me de his votis meis certiolem facere et curare, ut quando citius fieri possit, revisat famulam suam, que absentia sua dies noctesque in tedio ac suspiriis agit.*

Laiške, rašytame birželio 23 d. iš Krokuvos, dėkoja dėl to, kad jos sekretorių Kricijų skyrė į aukštesnes bažnytines pareigas ir kad Žygimanto malonė pasireiškianti ne tik jos, bet ir pavaldinių atžvilgiu, o laiško pabaigoje prašo, kad paremtų jos brolius. Čia gausu meilės laiškų topų (laiko poveikis, troškimas pamatyti mylimąjį, jo gaišatis, nerimas, viltis, ilgesys ir kt.), bet labiausiai šiame tekste liejasi nerimaujančios ir išsiilgusios, labai kantriai laukiančios moters emocijos:

Nors kitais atvejais laikas paprastai palengvina jausmus ir visus rūpesčius, tačiau man iš tiesų kelia vis didesnę troškimą išvysti Jūsų Šventąją Didenybę ir nerimą dėl tokios ilgos Jūsų gaišaties, todėl, tikėdamasi pagaliau tikrai sužinoti, ar imperatoriškoji Didenybė atvyks, ar ne, panorau išsiųsti šitą mano pasiuntinį, kad išsiaiškintų, kaip sprendžiamas tas didžios svarbos reikalas ir kiek yra vilties dėl labai geidžiamo Jūsų Šventosios Didenybės sugrįžimo. – Todėl nuolankiai Jos prašau ir meldžiu, kad teiktųsi man pranešti, ko pagaliau turėčiau tikėtis ir kiek laiko turėčiau laukti.⁴²

Visų trijų laiškų pabaigoje – tradicinis ir glaustas, bet gana nuoširdus atsisveikinimas, kuriuo linkima sveikatos, sėkmės reikaluose ir trokštama greito vyro sugrįžimo: „Ir tegul jį ponas Dievas sveiką ir gyvą tesaugo ir parveda, kai bus pabaigti ir įvykdyti visi reikalai kaip norėta“ (*Quem dominus Deus salvum et incolumem conservet et reducat, transactis et potitis rebus omnibus ex sententia*); „taip kaip mieliausias ponas, kuriam kuo nuolankiausiai atiduodu savo tarnystę“ (*tanquam dominus clementissimus, cui meam deditissimam servitatem humiliter commendo*); „Tegul kuo laimingiausiai gyvuoja ir tegul grįžta“ (*Valeatque felicissime et redeat*).

⁴² AT, t. 3, Nr. DXXX, p. 368: *Cum alias tempus affectus et curas omnes levare soleat, mihi certe magis desiderium videndi sacram Mtem. et de tanta ipsius mora sollicitudinem affert, unde sperans eam tandem exploratum habere, venturam esse cesaream Mtem. necne, mittere istud volui hunc nuncium meum visum, quo res summa loco, et quid spei sit de optatissimo reditu s. Mtis. vre. – Proinde humiliter illam rogo et obtestor, reddere me velit certiozem, quid denique sperandum, quantumque adhuc expectandum sit. Plg. su keliomis frazėmis iš savo vyro besiilginčios moters laiško, kuris yra rinkinyje *Die Lombardische Briefsammlung: Luce tristor, nocte non quiesco, vigilans fleo, ingemisco, doleo; quam primum potes, me de hac mesticia releva, tanta calamitate libera, veni, redi, ne morare; solliciter, sicut dum anima separatur a corpore, caro dolet, sic mens mea iugiter constrictatur, conturbatur et anxiat; ad nos sine mora redeas.**

Minėjome, kad esama įrodymų, jog Barbora buvo parašiusi daugiau nei tris laiškus. Rinkinio *Acta Tomiciana* antrame tome yra išlikęs Kricijaus mūšio prie Višnioveco pilies prieš totorius aprašymas. Jo pabaigoje – įrodymas, kad karalienė Barbora diktavo jam laiškus ir kad yra parašiusi laiškus savo motinai ir broliams, kurie neišliko:

Tarp tų, kurie labai džiaugėsi [pergale prieš totorius] buvo Barbora, kurios valdymo pradžią maloningasis Dievas papuošė žymia pergale. Taigi mane pasiekvėtusi, laiškus ir savo šviesiausiai motinai, ir savo broliams diktavo, srūvant iš džiaugsmo ašaroms, ir liepė kuo skubiausiai juos surašyti ir per savo pasiuntinį išsiųsti.⁴³

Dar esama ir kitų įrodymų, kad Barbaros laišku būta daugiau. Štai keli pavyzdžiai. Paskutinis išlikęs Barbaros laiškas yra siųstas birželio 23 d., o Žygimantas per liepos mėnesį parašo mažiausiai 6 laiškus, kuriuose mini ir dėkoja, kad Barbora jam parašė ir atsiuntė per pasiuntinį laiškus, kad teiraujasi dėl jo sveikatos: „Mums buvo labai malonus pasiuntinys su Jūsų Didenybės laišku, kuris buvo Jos siųstas, kad pasiteirautų čia apie mūsų sveikatą ir reikalus, ir kuris mums pranešė apie jos geidžiamiausią sveikatą.“⁴⁴ Viename laišku Žygimantas dėkoja Barbora už laišką su informacija apie jos brolio karinius reikalus, bet pats karalienės laiškas nėra išlikęs⁴⁵.

Žygimantas laiškuose⁴⁶ nuolat prašo žmonos kuo dažniau jam rašyti, pranešti apie save, atsakyti į jo laiškus ir perduoti per pasiuntinį, dėkoja už atsiųstą informaciją apie save, jį džiuginą jos mieli laišukai: „Labai buvo miela sužinoti apie Jūsų Didenybės sveikatą, kuriai dėl to labai dėkojame, kad

⁴³ *Descriptio pugne ac victorie de Tartaris die S. Vitalis, qui fuit XXVIII Aprilis ad oppidum Wisnewecz. Christofero de Schidlowyecz, Castel[ano] Sandomiriensi ac Regni Vicecancellario: Andreas Cricius, Regine Barbare Cancellarius*, in: *AT*, t. 2, Nr. LXIV, p. 73–79, žr. p. 79: *Inter eos autem, qui maxime gaudebant, fuit merito quidem incluta regina nostra Barbara, quippe cujus regni initium Deus propitius tam insigni victoria decoravit, me igitur propterea advocato, litteras tum ad matrem suam illustrem, tum etiam ad fratres manantibus pre gaudio lacrimis dictavit, easque conscribi et per tabellarium suum mitti celerrime mandavit.*

⁴⁴ *AT*, t. 3, Nr. DXLIV, p. 413–414, 1515.VII.25: *Nuncius cum literis Mtis. vre., qui visende salutis successumque nostrorum gratia huc ab ea missus est, quique nos ejus optatissime salutis certiores reddidit, nobis fuit acceptissimus.*

⁴⁵ *AT*, t. 3, Nr. MDXIV, p. 160, taip pat žr. Bolesław Przybyszewski, *op. cit.*, p. 53, 54, išn. 3.

⁴⁶ *AT*, t. 3, Nr. CCXXIII, p. 160; Nr. CDLXXI, p. 341; Nr. CDLXXII, p. 342; Nr. CDLXXVIII, p. 347; Nr. CDLXXXII, p. 355; Nr. CDLXXXIII, p. 355–356; Nr. DII, p. 369–370; Nr. DIII, p. 370; Nr. DIV, p. 369–370; Nr. DX, p. 374–375.

mums apie save pranešė, ir kiek įmanoma prašome, kad tai dažnai darytų⁴⁷; „dabar nutarėme per savą pasiuntinį pasiteirauti apie ją [sveikatą – D. K.] šiuo [laišku], trokšdami sužinoti apie ją tiek per jį [pasiuntinį – D. K.], tiek iš mieliausio Jūsų Didenybės laiško“⁴⁸.

Barboros laiškų mažiau gali būti ir dėl to, kad Žygimantas siųsdavo savo pasiuntinį ir per jį sužinodavo, kaip ji gyvena ir jaučiasi, o kartais net rašydavo laiškuose, kad jos neapsunkintų rašymas, tai tegul ji viską perduodanti pasiuntiniui žodžiu. Karalius sako laiškuose, kad štai atėjo jos pasiuntinys su žiniomis (tik neaišku, ar šiuo atveju jos buvo perduotos žodžiu ar raštu), ir čia galbūt įrodymas, kad ji rašė daugiau:

Labai norėtume padėkoti Jūsų Didenybei, kad pasirūpino – o tai yra nuolatinis jos rūpinimasis mumis – per savo pasiuntinį ir laišką pasiteirauti apie mūsų sveikatą ir mūsų kelionės reikalus, kurie susiklostė taip, kaip Jūsų Didenybė, ir mes, atsižvelgdami į Jus, labiausiai troškome, nes štai esame išlaisvinti nuo naštos keliauti į Budą.⁴⁹

Peržvelgus Žygimanto laiškų seką, datas, turinį, atitinkamas frazes matyti, jog Barboros laiškų galėjo būti dar bent 7, jei ne daugiau, bet tai tik hipotetinis teiginys.

Taigi nors ir negausu Barboros laiškų, o ir turimi nėra itin informatyvūs, bet prieš mus pasirodo kuklios, pamaldžios, atsidavusios vyrui ir jo besiilginčios žmonos vaizdas. Daugiau informacijos apie karalienę ir jos vyro santykį su ja gauname iš Žygimanto korespondencijos.

4.2. Žygimantas: *Serenissima princeps et domina, conjunx nostra amantissima*

Iš viso likę 24 Žygimanto Senojo laišakai Barborai: du iš Oršos mūšio laikotarpio – 1514 m. rugpjūčio 16 d. (iš vietovės už Minsko) ir 28 d. (iš karo stovyklos netoli Borisovo). Visi kiti – iš kelionės į Vienos kongresą 1515 m.:

⁴⁷ AT, t. 3, Nr. CDLXXXIII, p. 355–356: *Perlibenter intelleximus de salute Majestatis vestre, cui etiam eximias habemus gratias, quod nos de ea fecerit certiores, idque crebro ut faciat, rogamus majorem in modum.*

⁴⁸ AT, t. 3, Nr. DX, p. 375, 1515.VII.15: *quamque in presentiarum proprio nuncio visendum duximus, de ipsa per eundem ac jucundissimis Mtis. vestre literis certiores fieri cupientes.*

⁴⁹ AT, t. 3, Nr. CDLXXVIII, p. 347: *Immense gratie sint vre. Mti. quod – que ejus nostri continua cura est – suis nuncio ac literis visere curaverit nostram salutem nostrosque itinerarios successus, in quibus nobis id evenit, quod vre. Mti. et nobis ejus causa maxima fuit optatum, quod scilicet liberati sumus onere proficiscendi Budam.*

kovo mėn. išsiųsti 5 laišškai (11 d. iš Ostravos, 13 d. iš Sičino, 24, 27, 29 d. iš Bratislavos, balandį – 1-2 laišškai (vienas be datos, bet greičiausiai balandžio pradžios, kitas – 12 d., abu iš Bratislavos), gegužę – 5 laišškai (10, 12, 15 d. (2 laišškai), 25 d. – visi iš Bratislavos), birželį – 3 laišškai (2, 10, 20 d. iš Bratislavos), liepą – 6 laišškai (1, 3, 6 d. – visi iš Bratislavos, 16 d. – iš vietovės tarp Buko ir Hainburgo, o 19, 25 d. – jau iš Vienos), rugpjūčio pradžioje išsiųstas 1, paskutinis, laiškas iš Ulrichkircheno, pakeliui namo. Daugumoje laiškų (apie 18-oje) Žygimantas pateikia reikalų, mūšių aprašymą kartu su meilės ir rūpinimosi retorika, likusioje dalyje reiškiami daugiausia jausmai. Taigi laišškai mišrūs, bet juose aptariamas temas (pagal svarbą arba dažnumą) bent jau santykinai galima būtų suskirstyti į dvi grupes: siunčiami pasiuntiniai, teiraujamosi apie sveikatą, aptariami reikalai ir pareigos. Kita temų grupė – jausmų ir artimo ryšio raiška.

Laiškų struktūra panaši į Barbaros laiškų – privalomos pasveikinimo formulės, atitinkami kreipiniai, kurie neįvairuoja ir nėra tokie išradingi, kokių pavyzdžių gausu vadovėliuose⁵⁰, yra tradiciniai, bet gana šilti: *Serenissima princeps et domina, conjunx nostra charissima* (ne vieną kartą taip kreipiasi); *amantissima coniunx*; *consors nostra charissima*; *Vestra serenitas*; *Maiestas vestra* (Šviesiausioji valdovė ir ponija, mūsų bangiausia, mylimiausia žmona; mylimiausia žmona; mūsų brangiausia sutuoktine; Jūsų Šviesybe; Jūsų Didenybe). Iš esmės visuose karaliaus laiškuose yra būtinas tradicinis to meto laiškų elementas – pasiteiravimas ir papasakojimas apie sveikatą. Kartais paisoma svarbios laiško dalies – *captatio benevolentiae*, bet dažniau einama tiesiai prie dėstymo. Tačiau šios korespondencijos ypatybė ta, kad beveik kiekviename laiške reiškiamos šiltos emocijos adresatei, daug palinkėjimų ir rūpinimosi, laiškas dažnu atveju iškart pradedamas nuo emocijų raiškos, pvz.: „Dėl mūsų amžinos ir neapsakomos meilės Jūsų Didenybei buvo labai malonu sužinoti

⁵⁰ Boncompagnus: *sapientissime, nobilissime, illustrissime, amantissime, splendidissime, lucidissime, iocundissime*; *amice dulcissime, formosissime, dilectissime, forma et morum elegantia redimite; cordi meo; anime sue dimidio; suorum oculorum lumini; super aurum et topazion relucenti domine; tamquam stella matutina; desiderium meum, alteram mei corporis partem etc. Die Lombardische Briefsammlung: dulcissime coniugi anime sue dimidio; dulcissima, karissima; lumen oculorum meorum et baculum senectutis mee. Das Baumgartenberger Formelbuch: dilecte ac inclite consorti sue; regine forma/ pulchritudine et morum elegantia plurimum decorate; inclite ac preamande domine, dilecte consorti sue; dulcissime et amabili cognate sue, pulchritudine et morum elegancia plurimum decorate.*

iš pasiuntinio bei laiško apie Jūsų Didenybės puikią sveikatą ir kartu pranešti apie mūsų sveikatą ir reikalus.“⁵¹

Pasakojami įvykiai: karas (Oršos mūšis ir šlovinga pergalė, jame dalyvavusių karių ir paimtų į belaisvę skaičius), Vienos suvažiavimas su gana detaliais dalyvių ir įvykių sekos aprašymais, gaisras, Dunojaus potvynis, nunešęs tiltą per upę ir sutrukęs jo planuotą greitesnį grįžimą; taip pat apie brolių ir jo vaikus, apie vieno iš suvažiavimo dalyvių, Barbaros giminaičio mirtį, politinius karalienės brolio reikalus. Aptariami ir kasdienio gyvenimo epizodai: naujo karalienės kepėjo paskyrimas, žindyvės būsimam kūdikiui paieškos, pavaldinių paaukštinimas, vaikų gimimas ir sveikata.

Žygimanto intonacija ir pozicija laiškuose, kaip jau minėjome, – dažniausiai tradicinė: kaip valdovo, globėjo, vyro (*optavimus, nos semper optamus, rogamus, diserantissime cupimus, voluimus, non dubitamus, exactissime scire cupimus orantes, collaudamus, petimus, peregimus, summe rogamus*). Bet labai aiškus ir mylinčio, besirūpinančio jauna mylima žmona, jautraus, nebijančio reikšti jausmus vyro balsas, kuris ryškėja veik kiekviename laiške; toliau bandysime tai parodyti. Tai liudija ir emocingos laiško pabaigos: „Mes vėl ir vėl atsiduodame Jos nuoširdžiai meilei, labai trokšdami, kad Ji su mūsų nuoširdžios meilės liudijimu [greičiausiai pirmagime dukrele Jadvyga, gimusia 1513 m., arba laukiamu vaikeliu – D. K.] kuo laimingiausiai gyvuotų“⁵²; „Atsiduodame Jūsų Didenybės nedalomai ir abipusei meilei, kad Ją dieviška Apvaizda saugotų nuolatos sveiką“⁵³; „[...] trokštame, kad Jūsų Didenybė būtų sveika ir jos giliausiai meilei mes vėl ir vėl atsiduodame“⁵⁴; „[...] geidžiame, kad ji dėl mūsų jai skirtos ir neapsakomos meilės kuo laimingiausiai gyvuotų [...]“⁵⁵; „O mes visa siela

⁵¹ AT, t. 3, Nr. DIII, p. 370, 1515.V.12: *Pro nostro in Mtem. vram. perenni inestimabilique amore perjucundum nobis fuit de sua secunda valetudine Mtis. vestre nuncio et literis intelligere simulque nostram salutem et successus invari.*

⁵² AT, t. 3, Nr. CDXCVIII, p. 366–367, 1515.IV.12: *Ejus intimo amori nos etiam atque etiam commendamus, eam cum festivissimo amoris nostri pignore felicissime valere magnopere cupientes.*

⁵³ AT, t. 3, Nr. CDLXXXII, p. 355: *Commendamus nos individuo ac mutuo amori vestre Mtis., quam nobis divina Mtas. perpetuo servet incolumem.*

⁵⁴ AT, t. 3, Nr. DXXXV, p. 392, 1515.VII.3: *[...] cupimus Mtem. vram. esse incolumem, cujus intimo amori, nos etiam atque etiam commendamus.*

⁵⁵ AT, t. 3, Nr. DXLIV, p. 413–414, 1515.VII.25: *[...] quam pro nostro in eam debito et inestimabili amore felicissime valere cupimus.*

stengsimės dėl to, kad kuo greičiau suskubtume išvysti taip labai geidžiamą Jūsų Didenybę⁵⁶ etc.

Pasiuntiniai ir laiškai Vienos kongreso laiku zujo jei ne kasdien, tai labai dažnai, o kartais net kelis kartus per dieną. Jiems tekdavo daug kartų perduoti ir žodžiu abiejų sutuoktinių naujienas, informaciją apie sveikatą, o gal ir apie jausmus – nežinia, kiek jiems tai buvo leidžiama ir ar buvo tokia praktika⁵⁷. Tai rodo, kaip matėme, Žygimanto siųstų laiškų datas, skaičius ir frazės abiejų korespondentų laiškuose, kuriuos nešiojo įvairūs pasiuntiniai: *nuncius, servitor, proprius inspector, verus nuncius, cubicularius, internuncius*. Dažname Žygimanto laiške nuskamba panašios frazės:

Idant paliudytume bent jau dažnais laiškais ir pasiuntiniais mūsų išskirtinę meilę Jūsų Didenybei, mums taip ilgai nesant šalia, vėl siunčiame mūsų kambarinį pas Jūsų Didenybę, idant sužinotų, kokia Jos sveikata ir kaip sekasi, nes labai geidžiame, kad visa tai visada klotųsi kuo sėkmingiausiai ir laimingiausiai, ir norime, kad mums apie tai dažnai būtų pranešama. Nes niekas labiau nepalengvina mūsų ilgesio.⁵⁸

Laiškais ir pasiuntinių pranešimais lengvinamas didžiulis poros liūdesys ir ilgesys, reiškiamas rūpestis, ypač rūpinamasi sveikata⁵⁹ – tai vienas svarbiausių žmogaus gyvenimo kokybės rodiklių, dažnas topas laiškuose. Tuo labiau kad didžioji laiškų dalis rašyta tuo metu, kai karalienė laukėsi vaikelio, tikėtino sosto įpėdinio. Barbaros sutuoktinis nepaliaujamai, praktiškai kiekviename laiške teiraujasi ne tik apie fizinę sveikatą, nuolat primena, kad žmona turinti ja rūpintis, duoda patarimų, kaip tai geriausiai daryti, ko vengti, prašo nuolatos pranešti apie savijautą. Jis rūpinasi ir dvasine besiilginčios jaunosios žmonos savijauta. Pats taip pat rašo apie savo sveikatos būklę⁶⁰.

⁵⁶ AT, t. 3, Nr. DII, p. 369–370: *Nos vero tota mente in eam curam incumbemus, ut quam celerrime ad optatissimum Mtis. vre. conspectum recurramus.*

⁵⁷ AT, t. 3, Nr. DXLII, p. 397–398.

⁵⁸ AT, t. 3, Nr. DII, p. 369–370, 1515.V.10: *Ut nostrum eximium in Mtem. vram., amorem sub hac nostra tam diuturna absentia saltem frequentibus literis internunciisque testemur, mittimus iterum cubicularium nostrum ad visendam salutem et successus Mtis. vre., quos perpetuo prosperos faustissimosque esse ac de eis crebro certiores fieri percupimus. Nihil enim eque nobis tedium alleviat.*

⁵⁹ AT, t. 3, Nr. CDXCIV, p. 364–365.

⁶⁰ AT, t. 3, Nr. CDLXXI, p. 341, 1515.III.11, greičiausiai tai atsakymas į Barbaros III.7 laišką.

Gerą dvasinę žmonos būseną karalius stengiasi palaikyti savo dažnais laiškais, kuriuose nuolat tvirtina, kad jis jos neužmiršęs, nuolat galvojęs apie ją, dedąs visas pastangas kuo greičiau grįžti, kad ją mylįs ir kad geros žinios apie jos sveikatą suteiksiančios jam didelio džiaugsmo, net įrodymų, kad ji mylinti savo vyrą:

Mums buvo labai malonu sužinoti apie Jūsų Didenybės sveikatą, todėl jai didžiai dėkojame, kad mums apie tai pranešė, ir prašome, tegul tai daro taip dažnai, kaip tik gali. Nes neįtikėtina, kokio malonumo tas dalykas mus pripildo. O mes džiaugiamės Dievo malone ir gera sveikata ir mielai bei su didžiausia meile Jūsų Didenybę atsimeiname.⁶¹

Besirūpinantis sutuoktinis, pasitelkdamas savo kaip vyro ir valdovo autoritetą, ne viename laiške pataria besilaukiančiai pamaldžiai žmonai apriboti tam tikras veiklas, susijusias su tikėjimo ar giminaičio laidotuvių apeigomis⁶², kad tai nepakenktų būsimam kūdikiui⁶³, siūlo kuo ilgiau būti gryname ore, pasivaikščioti rūmų sode ir kuo ramesne širdimi jo laukti sugrįžtant:

Dėl to labai prašome Jūsų Didenybės, kad tą likusį mūsų nebuvimo laiką išvertų ramia siela, ir kiek mus myli, tiek šiuo sunkiu Jai laiku stengtųsi kuo stropiausiai rūpintis sveikata. Manysime, kad tai bus daroma dėl didžiulio mūsų troškimo, jeigu Jūsų Didenybė, kadangi dėl savo pamaldumo kasdien vis lanko bažnyčią, kuo trumpiau būtų šventose pamaldose, ir kartais dėl sielos atgavos bei pasimankštinimo pasivaikščiotų mūsų sode ar kokiaje kitoje mieloje vietoje su Šviesiausiaja

⁶¹ AT, t. 3, Nr. CDLXXXIII, p. 355–356: *Perlibenter intelleximus de salute Majestatis vestre, cui etiam eximias habemus gratias, quod nos de ea fecerit certiores, idque crebro ut faciat, rogamus majorem in modum. Incredibile enim est, quanta ea res nos afficere soleat voluptate. Nos quoque gratia Dei et prospera valetudine perfruimur, et Majestatis vestre **dulcem memoriam** summo cum amore tenemus.* Lotyniškas žodis *dulcis* turi ir kitą reikšmę – saldus, ne tik mielas. Tai dažnas mylimojo ar mylimosios apibūdinimas, neretai jis siejamas su žodžiu „atsiminimai“ (*memoria*) – saldūs, mieli atsiminimai, taip pat Žygimanto laiškuose vartojamas ir kitas apibūdinimas – *jucundissima* ir *continua memoria*. Plg. Bonkompanjo veikalė dažnai siūlomas kreipinys į mylimąjį/ąją *dulcissimus/a amicus/a*. Kitame rinkinyje – *Die Lombardische Briefsammlung* – randame kreipinius: ***dulcissime coniugi*** anime sue dimidio; ***dulcissimo viro*** vite sue desiderio; ***dulcissime coniunx***, vita michi carior. *Das Baumgartenberger Formelbuch*: ***dulcissime*** et amabili cognate sue.

⁶² AT, t. 3, Nr. CDXCVIII, p. 366–367, 1515.IV.12.

⁶³ AT, t. 3, Nr. CDLXXII, p. 342, 1515.III.13.

mūsų seserimi, ir tikime, kad Jūsų Didenybė taip ir darys, nes tai labai svarbu mums ir naudinga Jos poilsiui bei sveikatai.⁶⁴

Kitame laiške Žygimantas pataria įdėmiai klausytis patyrusių valdovės aplinkos moterų patarimų, artėjant gimdymui, nuolatos nori žinoti apie esamą situaciją ir liudija savo šiltus jausmus tuoj gimdysiančiai žmonai:

Kadangi iš tiesų tarp visų mūsų rūpesčių tas pirmasis nesunkiai užima svarbiausią vietą, mat neabejotinai – daugiau nei kas galėtų patikėti – norėtume žinoti apie Jūsų Didenybės kasdienę savijautą, dėl to nutarėme pas ją pasiųsti pasiuntinį, kad jis mums praneštų apie jos sveikatą; nes dabar ateina laikas, kai ypatingai reikia rūpintis Jūsų Didenybe, kad jos sveikata būtų kuo geriausia. – Būtent dėl to jos vėl ir vėl prašome, kad kuo įdėmiausiai išklaustytų moterų, kurios yra jos dvaro tarnyboje, ir tą nuovoką, su kuria tvarkydavo visus reikalus, pirmiausia pasitelktų ir šiame reikale, o mums viską apie savo padėtį praneštų ir mus apglėbtų įprasta bei abipuse meile. Jai mes visokeriopai atsiduodame, kuo tikriausiai tvirtindami, kad mums niekada nepritruks saldžių atsiminimų apie Ją.⁶⁵

Taigi į rūpinimąsi besilaukiančios žmonos sveikata įtraukiami ir kiti asmenys: Žygimanto sesuo Elžbieta, dvariškės, gydytojas Leonardas Piečichovskis, kuriam skirtame laiške prašoma gerai rūpintis gimdyve, pagiriant, kad ir iki

⁶⁴ AT, t. 3, Nr. DII, p. 369–370: *Quocirca Mtem. vram. summe rogamus, ut hoc reliquum absentie nostre equo animo perferat, ac quantum nos diligit, tantum hac sua difficili tempestate nitatur valetudini quam diligentissime obsecundare. Quod pro immenso nostro desiderio fieri censebimus, si vra. Mtas., quando pro sua pietate edem sacram quotidie repetit, exiguo tempore rei divine interfuerit, sique interdum relaxandi animi et exercitii gratia in horto nostro aliove quovis in loco ameno cum Illustr. sorore nostra inambulaverit, quod Mtem. vram., utpote nobis acceptissimum et remissioni salutique sue expediens, facturam confidimus.* Dar žr. AT, t. 3, Nr. CDLXXI, p. 341; Nr. DXXII, p. 384–385.

⁶⁵ AT, t. 3, Nr. DXI, p. 376: *Cum vero inter omnes curas nostras ea facile primas partes teneat, quod scilicet plus quam credi possit vel quotidianos successus Mtis. vre. scire vellemus, ea propter nostrum ad eam nuncium mittendum duximus, qui nos de ejus salute certiores reddat; nunc etenim tempus instat, quo Mti. vestre maximopere curandum est, ut quam rectissime valeat. – Quocirca eam etiam atque etiam rogamus, ut matronas, que suo in famulatu sunt, diligenter auscultet, eamque, quam ad omnes res adhibet, imprimis ad hanc unam adhibeat prudentiam, nosque omni de statu suo faciat certiores et solito mutuoque amore prosequatur, cui nos summopere commendamus, verissime assecurantes, sui **dulcem memoriam** a nobis nunquam intermitteri.*

šiol stropiai globojęs karalienę (AT, t. 3, Nr. DXXIV, p. 385). Nepamiršta stropus sutuoktinis pasirūpinti ir žindyve būsimajam vaikeliiui⁶⁶.

Tų laikų moterims, ypač valdovėms, didikėms, tam tikru išbandymu tapdavo gimdymas – ne tik fizine prasme, bet ir emociškai, nes gimus ne pageidautos lyties kūdikiui, moteris dažnai atsidurdavo gan sudėtingoje situacijoje. Kai Barbora pagimdė antrą dukrelę, o ne taip lauktą sosto įpėdinį sūnų, ir dėl to, greičiausiai, išgyveno, Žygimantas laiške ją nuoširdžiai ramina, reikšdamas savo nepakitusią meilę ir palankumą jaunajai žmonai:

Kai sužinojome, kad Dievo gailestingumas (išsaugojęs Jūsų Didenybę sveiką) mus apdovanojo dukrele, esame apimti neapsakomo džiaugsmo, ir nors prieš dvi dienas atvyko pas mus pasiuntinys su šia laimingiausia žinia, su ne mažesniu džiaugsmu sužinojome iš Jūsų Didenybės laiško ir pasiuntinio, ir ta žinia mus pripildė ne mažesnio džiaugsmo, negu tuo atveju, jeigu būtų atsitikę gimti sūnui, kuris ilgai ir plačiai būtų valdęs mūsų valstybę ir tėvoniją. Kadangi iš tiesų nieko svarbesnio neturime nei Jūsų Didenybės sveikata, nutarėme tiek pagal oficialų paprotį, tiek dėl to, kad pasveikintume ir paliudytume didžiulį mūsų džiaugsmą, laišku ir per pasiuntinį Jai tai pranešti, ir jos vėl ir vėl prašome dėl mūsų abipusės meilės, kad neturėtų nė mažiausio įtarimo, jog mums nėra labai malonu, kad gimė dukra.⁶⁷

Kituose laiškuose labai meiliai apibūdina savo dukrelę, vadina ją didžiausiu džiaugsmu ir ypatingu meilės paliudijimu⁶⁸. Dažno laiško pabaigoje perduoda linkėjimus ir linki sveikatos ne tik žmonai, bet ir mažajai dukrelei.

⁶⁶ AT, t. 3, Nr. DVI, p. 372, 1515.III.25.

⁶⁷ AT, t. 3, Nr. DXXXVI, p. 369–370, 1515.III.6: *Cum accepissemus, divinam clementiam (Mte. Vra. incolumi) nos filiola adauxisse, inestimabili letitia sumus affecti, et licet ante biduum ejus rei faustissimus nuncius ad nos pervenisset, non mediocri tamen gaudii nostri accessione id literis et nuncio Mtis. vre. intelleximus, nec minori profecto ea res nobis gaudio extiti, quam si filium procreari contigisset, qui longe lateque regno et dominiis nostris esset imperatorus. Cum vero salute Mtis. vre. meritissimo nihil antiquius habeamus, eam literis et nuncio nostris, tum officii tum etiam gratulandi immenseque letitie nostre testificandi gratia visendam duximus, quam per amorem mutuum nostrum etiam atque etiam rogamus, ne vel minimam suspiciunculam admittere velit, nobis non jucundissimam extitisse, filiolum esse genitam.*

⁶⁸ AT, t. 3, Nr. DXXXII, p. 390–391: *Commendamus nos perpetuo amori Mtis. vre., quam nobis divina clementia cum festivissima nata, **deliciis nostris et unico amoris monumento**, diutissime incolumem, letam, felicemque conservet.*

Taigi Žygimanto laiškuose matyti nuolatinis rūpinimasis (*cura*) žmona, poros korespondencijoje netgi apibūdinamas savais epitetais: *continua* (nuolatinis); *precipua* (ypatingas); *summa* (didžiausias); *pia* (ištikimas, švelnus); *perennis* (nepalaujamas); *exactissima* (stropiausias, tikriausias)⁶⁹.

Karalius visais įmanomais būdais ramina besiilginčią ir tarsi kantri Penelopė belaukiančią savo klajūno vyro žmoną, bando pateisinti ilgą ir abu sutuoktinius slegiantį bei kankinantį savo nebuvimą kartu (*absentia diuturna; tante absentie molestia*). Pirmiausia pasitelkiamas valdovo pareigos valstybei ir jos žmonėms argumentas, tikimasi žmonos supratingumo, kurį ji, beje, pareiškia ir savo laiškuose, ir suvokimo, jog jo ilgai nėra ne dėl kokių nors jo paties užgaidų ar nenoro būti su žmona. Tai deklaruojama jau pačiame pirmame laiške iš karo stovyklos, paskui ne kartą minima ir būnant Vienoje:

Mes, kaip jau šiandien Jūsų Šviesybei rašėme, esame priversti išvykti, kadangi to reikia valstybei, kad atremtume mūsų priešų puolimus, ir Dievui padedant jau pirmą stovyklą įrengėme; ir toliau sėkmingai keliausime, o Jūsų Didenybės prašome, kad mūsų ilgėjimąsi kuo lengviau išvertų, nes tai, ką darome, esame priversti daryti vardan mūsų vardo šlovės ir garbės bei dėl šitos tėvų ir protėvių žemės. Trokštame, kad Jūsų Didenybė kuo laimingiausiai gyvuotų ir nepamirštų mūsų ir savo įprasta meile mus apdovanotų.⁷⁰

Gerus sutuoktinių santykius rodo ir Žygimanto noras, kad žmona būtų jo reikalų ir įvykių dalyvė ir kartu su juo pasidžiaugtų sėkme (Nr. CDLXXVIII, p. 347: *ut esset nostre letitie particeps*; Nr. CCXXIV, p. 160: *voluimus, ut ipsa*

⁶⁹ Rūpinimasis sutuoktiniu matyti ir europinių laiškų rinkinių pavyzdžiuose. *Die Lombardische Briefsammlung: pro uxoris et filiorum salute anxius; Non turberis neque solliciteris; ad te vita comite sine cunctatione revertar; interim, karissima, consolare nec sis sollicita; ut prudens, ut pudica, ut matrona nobilissima domum nostram et res tuas intrinsecas et extrinsecas diligenter custodi; familiam tuam temperanter rege et ei benefacere stude. Sic age, ut magis te diligant, quam timeant.*

⁷⁰ *AT, t. 3, Nr. CCXXIII, p. 3, 1514, iš karo stovyklos už Minsko: Nos, ut etiam hodie Serti. Vre. scripsimus, necessitate Reipublice ita exigente cogimur et reprimendas hostis nostri conatus iamque Deo juvante prima castra fecimus; prosequemur feliciter iter nostrum, Mtem. vero vram. rogamus, ut nostri desiderium eo equius ferat, quandoquidem id quod agimus, pro nominis nostri fama et gloria proque servando nostro hoc paterno et avito dominio agere cogamur. Cupimus felicissime valere vram. Mtem. que nostri non obliviscatur et suo consueto amore nos prosequatur.* Dar žr. Nr. DXXXIII, p. 390.

quoque nobiscum letetur): „Trokšdami, kad Jūsų Didenybė būtų visų mūsų sėkmių dalyvė, tuoj pat, kai tik susitiksimė su imperatoriškąja Aukštybe, mes pasirūpinsime iš tos pačios vietos pasiųsti pas Jūsų Didenybę su laišku greitąjį pasiuntinį, kuris Jai, ką buvo matęs, kuo detalčiausiai galės pranešti.“⁷¹

Karalius dėkoja, kad žmona nuolat domisi jo reikalais ir prašo netikėti jokiais gandais ir nesijaudinti, nes jam viskas einasi gerai⁷². Barbora savo ruožtu taip pat dalyvauja valstybės reikaluose, savo laišku sulaukydama besitraukiančius samdomus karius iš įtemptos karo zonos, už tai gauna sutuoktinio padėką⁷³.

Už ilgą ir sunkiai pakeliamą išsiskyrimą ne viename laiške su polėkiu žadama atsilyginti su kaupu, žadant nuolatinį, taip geidžiamą buvimą kartu (*presentia optatissima, expetita*), išreiškiamas didžiulis noras bendrauti gyvai, o ne per laiškus ir pasiuntinius (čia verta prisiminti meilės laiškų patarimuose nuolat skambantį įsimylėjėlių norą matyti vienas kitą savomis akimis – *oculis corporeis*⁷⁴):

Ir iš tiesų nėra jokio kito dalyko, kuris lygiavertiškai mums palengvintų tokio [ilgo] nebuvimo sunkumą, kaip kai sužinome, kad Jūsų Didenybė yra sveika ir kad nuolat mus prisimena, o kad jau pagaliau būtų suteikta galimybė pasikalbėti ne per laiškus ir pasiuntinius, bet asmeniškai su Jūsų Didenybe, kai tai įvyks, jokių būdu neleisime, kad būtume išskirti su Jūsų Didenybe bent mažiausio atstumo ar laiko intervalo, ir atlyginsime amžinu intymumo malonumu mūsų šitą [ilgą] nebuvimą, kuris mums vis labiau ir labiau atrodo nepakenčiamas todėl, kad ten išvykdami visiškai nesitikėjome, kad jis bus toks ilgas.⁷⁵

⁷¹ AT, t. 3, Nr. DXLII, p. 397–398, 1515.VII.19: *Omnium successuum nostrorum Mtem. vram. participem esse cupientes, mox, ubi cum cesarea Celsitudine convenimus, cure nobis fuit, ex ipso campo celerem nuncium cum literis ad Mtem. vram. mittere, qui ei, que viderat, cumulatissime referre posset.*

⁷² AT, t. 3, Nr. DXLI, p. 396–397.

⁷³ AT, t. 3, Nr. DVI, p. 372, 1515.V.25.

⁷⁴ Boncompagnus, [10.2]: *credens illum videre corporeis oculis, sine quo nichil video nec videre potero, nisi michi sue presentie contulerit claritatem.*

⁷⁵ AT, t. 3, Nr. DIII, p. 370: *Neque enim quidquam est profecto, quod eque tante absentie molestiam nobis alleviet, quam cum Mtem. vram. incolumem esse et nostri apud eam continuam ac recordationem extare percipimus, atque utinam jam tandem non per literas internunciosve, sed coram cum Mte. vra. colloquendi daretur facultas, minime enim committeremus post hac, ut vel exigui loci aut temporis intervallo a Mte. Vestra disjungeremur, compensaremusque perpetue consuetudinis fruitione hanc nostram absentiam, que nobis eo magis ac magis videtur importuna, quod videlicet huc proficiscentes nihil minus putabamus, quam eam tam diuturnam fore. Dar žr. AT, t. 3, Nr. DXXIX, p. 388.*

Karaliaus kelionės ir ilgas būtinas išsiskyrimas (*necessarius noster discessus*) suteikia abiem sutuoktiniams daug nerimo ir kitų nemalonių afektų – vienatvės jausmo, ilgesio (*nostrum desiderium videndi, inestimabile, summum, meritissimum, immensum; suspirium*), baimių (*timor*) ir nerimo (*anxia sim et sollicita; sollicitudo*), laukimo sunkumo ir nemalonumo (*molestia; tedium*) (visi šie afektai minimi ir „išgyvenami“ vadovėlių ir formuliarių pavyzdžiuose⁷⁶):

Mes, Dievo malone, gerai gyvuojame, jei galima vadinti geru gyvavimu tokį ilgą ir tokį tolimą atsiskyrimą nuo mylimiausios sutuoktinės. Be to, kuo labiau mes nesitikėjome tokio ilgo išsiskyrimo, tuo sunkesnė yra bet kokia gaišatis, atitolinanti mus nuo paties mieliausio bendravimo su Jūsų Didenybe.⁷⁷

Mes Dievo malone gyvuojame gerai ir nejaučiame jokių sunkumų dėl mūsų išvykimo, išskyrus tą vienintelį, kuris apima daug kitų sunkumų, o būtent, kad trūksta saldžiausio Jūsų Didenybės artumo.⁷⁸

Reiškiama didelė baimė dėl laiko poveikio, užmaršties, atitolimo, susvetimėjimo – tiek fizinio, tiek dvasinio. Puoselėjami ir branginami geri ir saldūs prisiminimai, jais dalinamasi laiškuose, jie padeda ištverti ilgą išsiskyrimą ir palaikyti artimą ryšį, todėl deklaruojamas nuolatinis galvojimas apie toli esančią antrąją pusę (*jucundissima memoria intentioque; memoria dulcis; continuu memor; nos vero quod facimus Mti. vre. jucundissimam memoriam; verissime assecurantes, sui dulcem memoriam a nobis nunquam intermittere*)⁷⁹. Beje, tai

⁷⁶ Boncompagnus: *tristis erat anima mea; nec poteram vivere sine dolore; Et utinam morerer!; Unde non est dolor similis meo dolori; ad inenarrabilis anxietatis augmentum factus es; Sic ego vivam sicque moriar, si vestra desiderabili non potero presentia potiri.*

Die Lombardische Briefsammlung: Luce tristor, nocte non quiesco, vigilans fleo, ingemisco, doleo; solliciter, sicut dum anima separatur a corpore, caro dolet, sic mens mea iugiter constrictatur, conturbatur et anxiatur.

⁷⁷ AT, t. 3, Nr. DII, p. 369–370: *Nos Dei gratia recte valemus, si valere est, ab amantissima conjuge tam diu tamque procul abesse; quo namque insperatum magis nobis fuit tanto tempore abfore, eo molestior omnis mora est, jucundissimam Mtis. vre. consuetudinem procrastinans.*

⁷⁸ AT, t. 3, Nr. CDLXXII, p. 342: *Nos Dei clementia recte valemus neque aliam profectionis nostre sentimus molestiam preter hanc unicam, que multarum vicem obtinet, quod scilicet caremus suavissima Mtis. vre. presentia.*

⁷⁹ AT, t. 3, Nr. CDLXXII, p. 342, 1515.III.13, karalius buvo neseniai išvykęs: „Kadangi dėl mūsų labai artimo ryšio ir didžiausios meilės mums ir mummyse yra ne mažesnis (kaip ir

labai dažni topai meilės epistolikoje: užmarštis – vienas baisiausių dalykų įsimylėjėlių porai.

Išsiskyrimas reikalauja didelės kantrybės, už kurią atsilyginama meile: „Mat kadangi visuose kituose įvairių rūšių reikaluose yra atpildas, tai tikrai manome, kad kantriausiai meilei atsilyginama ne kuo kitu kaip meile.“⁸⁰ Taip pat išminties (*prudencia singularis*), dvasinės pusiausvyros (*constantis et excelso animo hoc reliquum absentie nostre tolerare; animi moderatio*):

Be to, prašome Jūsų Didenybės, kad tą trumpalaikę gaišatį, kuri mums yra labai sunki dėl didžiulio Jos pasiilgimo, išvertę ramia ir pakylėta širdimi ir kad būtų įsitikinusi, jog mūsų grįžimas pas ją vilkinamas dėl labai svarbių reikalų, kurių tokiu neramiu laiku negalime palikti, nes manome, kad tai nebūtų suderinama su mūsų pradėtu darbu ir kad to nenorėtumėte ir Jūsų Didenybė (kuri pasižymi savo būdo santūrumu).⁸¹

Karalius stengiasi, kad neigiamos emocijos nepaveiktų būsimo kūdikio ir besilaukiančios žmonos. Jis nuolatos ragina žmoną neliūdėti, kantriai ir su išmintimi laukti (*ut nos constanti et letissimo animo expectet*), palaikyti gerą nuotaiką, puoselėti geras emocijas ir neprarasti vilties dėl greito jo sugrįžimo, dėl kurio jis deda visas pastangas ir kurio trokšta ne mažiau, nei pamatyti ją gyvai ir būti drauge nuolatos⁸². Jis šiek tiek nerimaudamas tikisi, kad žmona taip pat geidžia jo sugrįžimo ir kad tai suteiks jai didelio džiaugsmo:

[...] mes, išpildydami savo troškimus, po kelių dienų ketiname grįžti pas Jūsų Šviesiausiąją Didenybę ir tikimės, jog tai Jūsų Didenybę taip pradžiugins, kad

---

dera kuo labiausiai rūpestis dėl Jūsų Didenybės, nieko daugiau negalime padaryti, kaip tik nuolatos širdyje atgaivinti saldžius prisiminimus apie Ją [...]“ (*Quum pro individua nostra conjunctione et summo amore non minor (uti meritissimo debet) Mtis. vre. nobis quam nostri cura sit facere non possumus, quin et dulcem ejus memoriam continue volvamus animo [...]*).

⁸⁰ AT, t. 3, Nr. CDLXXII, p. 342, 1515.V.13: *Quum enim in ceteris rebus omnibus diversi generis compensatio admittatur, amorem certe non nisi amore rependi equissimum arbitramur.*

⁸¹ AT, t. 3, Nr. CDXCIV, p. 364–365: *Oramus autem vram. Mtem., ut hanc exigui temporis moram, que nobis ejus summo desiderio molestissima est, equo atque excelso ferat animo sibi que persuadet, nostrum ad se reditum summo rerum pondere differre, quas turbulento in statu relinqui nec nostro suscepto labori esset consentaneum nec vram. Mtem. (que ejus eximia animi moderatio est) velle existimamus.*

⁸² AT, t. 3, Nr. DXXXV, p. 392.

pajęgs nemažu džiaugsmu Jai atlyginti visą tą liūdesį dėl mūsų tokio ilgo nebuvimo. Nes manome, kad yra kuo teisingiausia, jog mūsų toks geidžiamas grįžimas Jai suteiks tiek džiuęsio, kiek liūdesio atnešė mūsų būtinas išvykimas.⁸³

Ilgainiui Žygimantui užsitęšęs buvimas Vienoje darosi vis sunkesnis ir keistas atrodo imperatoriaus delsimas. Apie tai jis vaizdingai rašo viename laiške: „[...] ir su broliškąja Didenybe niekaip negalime atsistebėti, kokia yra priežastis, kad imperatoriškoji Didenybė tokia vangia ir švinine koja čionai keliauja“⁸⁴. Paskutiniame karaliaus laiške matyti aiškus nekantrumas ir didis troškimas kuo greičiau sugrįžti:

Dėkui Dievui, jau esame kitame upės krante, tik su vienintele mintimi, kad kuo greičiau pas Jūsų Didenybę atsidurtume. Ir labai jos prašome, kad pirmiausia teiktųsi mus prisiminti ramia širdimi, ir džiaugsmingai leistų dienas, nes jau labai greitai Dievui padedant atskriesime, kad galėtume mėgautis mieliausia Jūsų Didenybės akivaizda. Jos nuolatinei meilei mes su kuo didžiausiomis pastangomis atsiduodame, geisdami, kad Ji su brangiausiais mūsų vaikais būtų sveika.⁸⁵

Tie norai pasiekia jausmų kulminaciją, kai pagaliau įvyksta taip trokštamas, ilgai atidėliotas susitikimas su imperatoriumi ir broliu, sutvarkomi visi svarbiausi valstybiniai, dinastiniai reikalai, sužimba greito grįžimo viltis. Tačiau sugrįžimą sutrukdo netikėtos gamtos stichijos – gaisras ir Dunojaus potvynis, nunešęs tiltą, per kurį karalius tikėjosi keliauti namo. Taigi ir ankstesniuose, ir vėlesniuose laiškuose nuolat galvojama ir vis rašoma apie kuo greičiausią karaliaus grįžimą (*exitus, reditus optatissimus, jucundissimus*) ir Barboros išlais-

⁸³ AT, t. 3, Nr. DIV, p. 371: [...] *nos intra paucos dies ad Ser. Mtem. vram. votorum nostrorum compotes redituros, quod Mti. vre. tante letitie futurum speramus, ut ei omnem ex tam diuturna absentia nostra mestitiam non mediocri gaudio compensare valeat. Equissimum namque censemus, ut ei tantum gaudii optatissimus reditus noster afferat, quantum meroris attulerat necessaria profectio nostra.*

⁸⁴ AT, t. 3, Nr. DXI, p. 375–376, 1515.VI.2: [...] *neque satis cum fraterna Mte. mirari possumus, quid cause sit, quod tam pigro plumbeoque pede cesarea Mtas. huc proficiscatur.*

⁸⁵ AT, t. 3, Nr. DLX, p. 418: *Sumusque tandem diis gratia in citeriore ripa huic unico negotio incumbentes, ut quam primum apud Mtem. vram. constituamur. Quam summopere rogamus, ut interim sereno animo nostri memor esse velit, et letos dies peragere, celerrime domino propitio advolabimus jucundissimo Mtis. vre. conspectu fruituri. Cujus solito amori nos majore quo possumus studio commendamus eam cum charissimis liberis nostris valere cupientes.*

vinimą iš ilgesio gniaužtų, apie poros susitikimą (*individua nostra conjunctio*), buvimą kartu ir gyvą bendravimą (*conspetus desideratissimus, optatissimus*), rūpinimąsi vienas kitu ir santuokinę pagarbą (*coniugalis observantia*).

[...] ir įvyks tai – to tikimės tarsi stebuklo, – kad labai greitai Jūsų Didenybę išlaisvinsime nuo ištikimo rūpinimosi mumis ir nerimo dėl mūsų – ir pagaliau užganėdinsime mūsų neapsakomą ilgesį, ir kad mums, be abejonės, bus labai malonus dalykas kartu pranešti Jūsų Didenybei apie mūsų sveikatą ir mūsų sėkmę meilės kupiniais laiškais ir per pasiuntinį – ir tegul žino, kad mums bus labai malonu pasirodyti [Jai].⁸⁶

Taigi visus tuos karališkosios poros afektus, mintis, pažadus, ko gero, vienija bendras jausmas, kurį galėtume įvardyti meile. Meilės retorika įvairiomis apraiškomis skamba visuose Žygimanto laiškuose: išsiilgęs vyras veik septynmyliais batais žada kuo greičiausiai lėkti pas savo geidžiamą moterį – *ut ad Mtem. Vram. magnis itineribus recurramus ejus optatissima presentia perfruituri* (Nr. DXXIX, p. 388, 1515 m. birželio 20 d.). Valstybės vyro lūpomis kalba išties įsimylėjęs ir išsiilgęs vyras: net svarbiausi valstybės reikalai nesantys tokie svarbūs, palyginti su noru ir galimybe pamatyti žmoną ir džiaugtis jos artumu:

[...] ir tegul [Ji] būna tikra, kad mūsų su imperatoriškąja Didenybe reikalai, kurie nors ir yra labai svarbūs bei jau beveik sutvarkyti ir pasiekę taip geidžiamą pabaigą, tačiau mums nėra tiek svarbūs, kad mes galėtume atitolti šitiek laiko ir nematyti taip trokštamą Jūsų Didenybės.⁸⁷

Nes iš tiesų tokia yra mūsų meilė Jai – abipusė ir visiškai tvari, kad jokia laiko gaisėtis, joks mūsų nebuvimas šalia, pagaliau joks vietos atstumas niekada negalės jos išsemti nei sumažinti.⁸⁸

⁸⁶ AT, t. 3, Nr. DXXXV, p. 392: [...] *quo fiet, ut – quod mirifice cupimus – ocissime Mtem. vram. nostri pia cura ac sollicitudine levaturi simus nostroque inestimabili desiderio satis facturi, quod simulque salutem ac successus nostros amantissimis literis Mtis. vre. et nuncio invisibilibus nobis pergratum extitisse non ignoret.* Dar žr. Nr. DXXII, p. 385, birželio 10; Nr. CDLXXXII, p. 355, 1515.III.27.

⁸⁷ AT, t. 3, Nr. DXXII, p. 384: [...] *certumque habeat, nostros cum cesarea Celsitudine tractatus, qui licet et precelsi sint et optatissimum pene jam sint sortiti exitum, nobis tamen non esse tanti, ut nos a desideratissimo Mtis. vre. conspectu tanto tempore abstrahere possent.*

⁸⁸ AT, t. 3, Nr. CDLXXXIII, p. 355–356, 1515.III.29: *Tantus et enim profecto est noster in eam mutuus et constantissimus amor, ut nulla temporis mora, nulla nostra absentia, nullo denique locorum intervallo exhauriri minuive unquam valeat.*

Ir nė kiek šitas mūsų nebuvimas nesumažina mūsų deramos ir pastoviausios meilės. Jai ir kuo mieliausiai prisimename Jūsų Didenybę ir visada esame kartu visa širdimi bei labai artimi. – Nes juk mūsų abipusė meilė nėra pagrįsta paviršutiniškumu, kad galėtų sumažėti dėl kokio nors tolumo atstumo.⁸⁹

Tas stiprus, amžinai truksiantis, ištikimas ir pagarbus meilės ryšys, nepertraukiami įsimylėlių saitai pabrėžiami ir deklaruojami ne tik šios poros korespondencijoje, bet ir minėtuose vadovėliuose⁹⁰. Taigi meilė yra labai dažnas žodis šių sutuoktinių laiškuose: *amor* iš viso parašytas apie 40 kartų. Labai įvairūs ir meilės apibūdinimai, kurių ne vieną radome ir meilės laiškų vadovuose bei rinkiniuose: *timidus et sollicitus semper* (baikšti ir visada nerami), *solitus et mutuus* (įprasta ir abipusė); *penitissimus* (giliausia, nuoširdžiausia); *fundatus et mutuus* (tvirta ir abipusė); *constantissimus* (pastoviausia); *summus* (aukščiausia); *equissimus* (tolygiausia, kantriausia); *consuetus* (įprasta); *singularis* (ypatinga); *perpetuus* (amžina); *debitus* (derama); *pietissimus* (ištikimiausia, brangiausia); *eximius* (išskirtinė, ypatinga); *perennis et inestimabilis* (amžina ir nepaprasta).

Kaip jau minėjome, laiškų rašymo teoretikai rekomenduodavo rašant mylimiems ir artimiems žmonėms naudoti kuo daugiau superlatyvų, kurie turėtų padėti įsiteikti, paveikti ir įtikinti adresatą. Tai matome ir šių sutuoktinių epistolikoje. Suskaičiavome apie 146 aukščiausiojo laipsnio būdvardžius ir prieveiksmius jų laiškuose.

Kad ši korespondencija viena koja yra dar Viduramžių valdose ir kad ją rengė *ars dictaminis* retoriką išmanę žmonės, liudija abiejų korespondentų laiškuose vartojamos gausios sinoniminės poros, būdingi to meto balsu skaitomai epistolikai frazeologiniai žodžių junginiai, taip pat pakartojimai, dažnas jungtukas „ir“ (*et*). Sinoniminės poros – *anxia et sollicita; dolere atque*

⁸⁹ AT, t. 3, Nr. CDLXXI, p. 90: *Neque enim absentia hac noster in eam debitus et constantissimus amor remittitur sumusque et suavissima vestre Mtis recordatione et tota mente semper presentes et conjunctissimi. – Non enim adeo leviter fundatus est mutuus amor noster, ut ulla locorum intercapedine imminui valeat.*

⁹⁰ Boncompagnus: *diligentissimi amoris perservantia; amoris vestri vinculum; amoris vestri vinculum per effectum operum dissolvatur; perpetui amoris constantia; nostri amoris integritas; cum indissolubili vinculo amoris; cum sincerrimi amoris vinculo; amoris igniculus. Das Baumgartenberger Formelbuch: cum indissolubili vinculo amoris; cum salute indissolubili dilectionis constanciam vel amoris.*

angi; affectus et curas; gratia et benignitate; salvum et incolumem; humiliter rogo et obtestor; oro et obtestor; curare et obire; famule et serve sue; corpore et animo; dies noctesque; pietate et beneficentia; conservet et reducat; transactis et potitis rebus; ad invisendam valetudinem et successus; salutis successusque; ad gloriam et statum etc. Pakartojimai – etiam atque etiam rogamus; sebeunt... subeunt; dignetur... dignetur etc. Bet pats laiškų stilius jau yra šiek tiek laisvesnis nuo griežtų dalykinio laiško taisyklių, tekste daugiau asmeninių išgyvenimų, jausmų raiškos, šiltų palinkėjimų, mažiau ilgų oficialių kreipinių ir epitetų, o visa tai leidžia priskirti šią epistoliką asmeninio pobūdžio laiškų rūšiai. Galų gale reiškiamą gausi jausmų ir meilės retorika leidžia vadinti šiuos laiškus karališkos poros meilės korespondencija.

IŠVADOS

Laiškų žanro specifika – tam tikras dialogiškumas tarp adresato ir adresanto – lemia, o gal net ir reikalauja tirti ne vien adresato laiškus, bet ir jo susirašinėjimą su adresantu. Barbaros Zapolijos atveju – kadangi likę vos trys jos laišakai – tokiam tyrimui, platesniam suvokimui, kokio dažnumo ir masto galėjo būti karalienės susirašinėjimas, labai padeda jos pagrindinio korespondento – vyro Žygimanto Senojo – laiškų, rašytų jai, tyrimas. Jo metu paaiškėjo, kad Barbora buvo parašiusi tikrai daugiau nei tris laiškus, jų galėjo būti mažiausiai dar 7, bet tai hipotetinis teiginys. Žygimanto laiškų žmonai išlikę 24.

Barboros ir Žygimanto korespondencija – savitas dviejų žmonių (santykinai dviejų, nes rašant laiškus pasitelkiami karališkos kanceliarijos diktaministai), priklausančių valdančiajam elitui, dialogas, jausmų raiškos pasaulis, kuriame aiškus pasiskirstymas vaidmenimis: nuolanki, nusižeminusi, kukli ir nedrąši žmona-tarnaitė, ilgesingai laukianti sugrįžtančio sutuoktinio, ir valdovo poziciją užimantis vyras, aiškiai žinantis, ko nori ir ko prašo, kurio naratyvas sušvelninamas gausia emocijų raiška, švelnumu ir meile, rūpesčiu dėl jaunos žmonos ir dideliu išsiilgimu, papildomas detaliu savo žygių ir kelionių aprašymu. Konvenciniai kreipiniai, epitetai, saliotacijos, laiškų struktūros išdėstymas rodo to meto valdančiojo sluoksnio korespondencijai būdingą tradiciją ir topiką, tačiau afektų raiška, gausūs superlatyvai, meilės laiškam būdingas stilius, šiltus susirašinėjančios poros santykius liudijančios frazės, vartojamas

intymaus pobūdžio žodynas leidžia priskirti šią korespondenciją asmeninei, netgi meilės epistolikai. Todėl šie tekstai gali būti įvardijami kaip vieni pirmųjų LDK ir Lenkijos valdančiojo elito asmeninių ir meilės laiškų. Tokio pobūdžio epistolikos iki to laiko būta labai mažai, o šios karališkos poros laišškai iki šiol nebuvo detaliau tirti epistolografijos ir literatūrologiniu požiūriu.

Barboros ir Žygimanto Senojo korespondencijos meilės naratyvas, padedant sekretoriams, konstruojamas remiantis ilgaamžė europine *ars dictandi et amandi* tradicija, užfiksuota viduramžiniuose meilės laiškų vadovėliuose ir rinkiniuose. Ši raiška sustiprinama asmeniniais koresponduojančios karališkos poros išgyvenimais ir gyvenimo aplinkybėmis. Laiškas atstoja pokalbį tarp nesančių vienas šalia kito kartu, čia ir dabar, jis tarsi turi atstoti ir rašančiojo balsą bei kūną, skaitymas balsu dar labiau sustiprina laiško kaip tarpininko reikšmę, o emocijos, reiškiamos laiškuose, neretai yra hipertrofuojamos ir intensyvinamos, pasitelkiant atitinkamą žodyną, superlatyvus, meilės naratyvo topus, būdingus ir europinei tradicijai, ir asmeninei koresponduojančių patirčiai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis Primi, regis Polonie, magni ducis Lithuanie, Russie, Prussie, Masovie domini [AT], t. 2, 1852, Poznań: Fundacja Działyńskich przez Bibliotekę Kornicką.

Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis Primi, regis Polonie, magni ducis Lithuanie, Russie, Prussie, Masovie domini [AT], t. 3, 1853, Poznań: Fundacja Działyńskich przez Bibliotekę Kornicką.

BACZKOWSKI KRZYSZTOF, *Kongres Wiedeński 1515 roku*, Oświęcim: Napoleon V, 2015.

[BEROALDUS PHILIPPUS], *Philippi Beroaldi Bononiensis viri charissimi epistolandi modus*, [Kraków: Florian Ungler, 1512] (VUB – II-2351; išleidimo duomenys nurodyti pagal: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: Katalogas*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003).

BESALA JERZY, *Zygmunt Stary i Bona Sforca*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2012.

BOGUCKA MARIA, *Białogłowa w dawnej Polsce: kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Warszawa: Trio, 1998.

BONCOMPAGNUS DE SIGNA, *Rota Veneris*, prieiga: <https://web.archive.org/web/20070207232633/http://dohc.unipv.it/scrineum/wight/rota.htm>. Platesnė

- bibliografinę informaciją žr. per prieigą: https://www.arlima.net/ad/boncompagno_da_signa.html#rot.
- „Boncompagnus“, in: *Lexikon des Mittelalters*, t. 2, München, Zürich: Artemis Verlag, 1983, p. 408–409.
- CAMICIOTTI DEL LUNGO GABRIELLA, „*Letters and Letter Writing in Early Modern Culture: An Introduction*“, in: *Journal of Early Modern Studies*, 2014, Nr. 3, p. 17–35, internetinė prieiga: <http://www.fupress.net/index.php/bsfm-jems/article/viewFile/14163/13231>.
- CHORAŻYCZEWSKI WALDEMAR, „Kancelaria koronna w XIV–XVIII wieku“, internetinė prieiga: http://pther.eu/MK/tekst3_pol.html, žiūrėta 2019 05 15.
- CODRUS ANTONIUS URCEUS, *In hoc Codri volumine haec continentur Orationes seu sermones ut ipse appellabat: Epistolae; Silvae; Satyrae; Eglogae; Epigrammata*, Bononiae: per Ioannem Antonium Platonidem, 7 Martii 1502, VUB BAV 57.1.22; VUBP, p. 366.
- CRICIUS ANDREAS, *Carmina*, edidit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. III), Cracoviae: Typis universitatis Jagellonicae, 1888.
- CYNARSKI STANISŁAW, *Žyгимantas Augustas*, iš lenkų kalbos vertė Viktorija Skliutaitė, Vilnius: Versus aureus, 2007.
- ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Karas ir kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1514 metai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2011, Nr. 31: *Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, p. 127–158.
- ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Lietuva pergalės prie Oršos (1514) poetų tekstuose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, Nr. 40, p. 15–74.
- ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, Nr. 21: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, p. 317–342.
- Das Baumgartenberger Formelbuch: eine Quelle zur Geschichte des XIII. Jahrhunderts, vornehmlich der Zeiten Rudolfs von Habsburg*, Hrsg. Hermann Baerwald, Wien: Kaiserl.-Kgl. Hof- und Staatsdr., 1866, internetinė prieiga: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10798139_00006.html. *Die Lombardische Briefsammlung*, internetinė prieiga: <http://www.uni-saarland.de/verwalt/prae-sidial/LuSt/Lomb/Lo.html>.
- DU CZMAL MAŁGORZATA, *Jogailaičiai*, iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė ir Vyturys Jarutis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
- [FEYGE BERNARDINUS], *Epistolae exempla res communes magistri Bernhardini Feyge alias Caricini de Wratislavia in studio communi Cracoviensi conscripte*, Liptzick: per Monacensem, 1500, internetinė prieiga: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/132-2-t-heol-6/start.htm>.
- GUDMANTAS KĘSTUTIS, „Vilnius ir Krokuva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU leidykla, 2005, p. 284–300.
- GUMBRECHT HANS ULRICH, *Production of Presence. What Meaning cannot convey*, Stanford: Stanford University Press, 2004, internetinė prieiga: <http://raley.english.ucsb.edu/wp-content/uploads/Reading/Gumbrecht-presence.pdf>.

- KERŠIENĖ DOVILĖ, *Epistolografija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI amžiuje: nuo ars dictaminis iki literatūrinio laiško*, daktaro disertacija, Vilnius, 2010.
- KERŠIENĖ DOVILĖ, „*Illustrissima princeps, serenissima regina et domina clementissima*: LDK valdovių, didikų epistolika (XIV a. pab. – XV a. pirmoji pusė)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2014, Nr. 38, p. 149–190.
- KERŠIENĖ DOVILĖ, „*Ultima serva*: Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos Aleksandrienės epistolika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, Nr. 43, p. 73–117.
- KERŠIENĖ DOVILĖ, „Viduramžių epistolografijos tradicija Europoje: *ars dictaminis* genezė, raida, turinys“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, Nr. 30, p. 15–55.
- KIAUPIENĖ JÜRATĖ, LUKŠAITĖ INGĖ, *Lietuvos istorija*, t. 5: *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius: Baltos lankos, 2013.
- KIAUPIENĖ JÜRATĖ, PETRAUSKAS RIMVYDAS, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.
- KLIMECKA GRAŻYNA, „Księgi formularzowe w polskiej praktyce kancelaryjnej i dydaktyce“, in: *Z historii tworzenia języka dokumentu polskiego wieków średnich: Formularz ciechanowski*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1997, p. 20–21.
- KONG KATHERINE, *Lettering the Self in Medieval and Early Modern France*, Cambridge: D. S. Brewer, 2010.
- Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, pod redakcją Bronisława Geremka, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Naukowe Semper, 1997.
- MARKOWSKI MIECZYŚLAW, „Krakowskie piśmiennictwo retoryczne w świetle piętnastowiecznych źródeł“, in: *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 1987, Nr. 37, p. 5–83.
- MICHAŁOWSKA TERESA, „Średniowieczna teoria literatury w Polsce (*ars dictaminis* – jej pogranicza i funkcje)“, in: *Literatura, historia, dziedzictwo*, pod redakcją Tomasza Chachulskiego i Anny Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: IBL, 2006, p. 29–39.
- MICHAŁOWSKA TERESA, *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000.
- MISIORNY MICHAŁ, „Wstęp“, in: *Listy miłosne dawnych Polaków*, wybór, wstęp i komentarz Michał Misiorny, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1971, p. 7–28.
- NEWMAN JOHNATAN M., „Dictators of Venus: Clerical Love Letters and Female Subjection in *Troilus and Criseyde* and the *Rota Veneris*“, in: *Studies in the Age of Chaucer*, t. 36, 2014, p. 103–138.
- OVIDIJUS, *Herojų laiškai*, iš lotynų kalbos išvertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 2001.
- POCIECHA WŁADYSŁAW, „Barbara Zapolya“, *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1935, p. 293–294.
- PRZYBYSZEWSKI BOLESŁAW, *Barbara Zapolya Królowa Polski (1512–1515)*, tłumaczenie tekstów łacińskich: autor, Łańcut: De arte, 2000.
- RAGAUSKIENĖ RAIMONDA, „Rusėniška XV a. pab.–XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų – valdovių ir didikų – korespondencija“, in: *Istorija*, 2009, t. 76, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 18–30.

- RAGAUSKIENĖ RAIMONDA, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999.
- RAGAUSKIENĖ RAIMONDA, RAGAUSKAS AIVAS, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygmantui Augustui ir kitiems*, Vilnius: Vaga, 2001.
- REJ MIKOŁAJ, *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego (1558)*, internetinė prieiga: http://rcin.org.pl/Content/62683/WA248_82412_SPXVI_rej-wizerunek_o.pdf.
- REJ MIKOŁAJ, *Zwierciadło (1567–1568)*, oprac. Jan Czubek i Jan Łoś, wstęp Ignacy Chrzanowski, Kraków, 1914.
- Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: Katalogas*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- WINNICZUK LIDIA, „Łacińskie podręczniki epistolograficzne w Polsce XV–XVI wieku“, in: Jan Ursyn z Krakowa, *Modus epistolandi cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis = O sposobie pisania listów wraz z wzorami listów i mowami*, przełożyła, wstępem i objaśnieniami opatrzyła Lidia Winniczuk, (*Biblioteka pisarzy polskich*, ser. B, Nr. 7), Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1957, p. VII–XXX.
- WOJTKOWSKA-MAKSYMIAK MARTA, *Źródła i sposób ujęcia kwestii kobiecej godności w O ślachetności a zacności płci niewieściej Macieja Wirzbięty*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, 2017.
- WYCZAŃSKI ANDRZEJ, *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Staroego (1506–1548)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- ZABŁOCKI STANISŁAW, „Krzycki Andrzej h. Kotwicz (1482–1537)“, *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970, p. 544–549.

Desiderium videndi: Correspondence Between Barbara Zápolya and Sigismund the Old

Summary

In this article, the author analyses the Latin correspondence between Barbara Zápolya (1495–1515) and her husband, Sigismund the Old (1467–1548), published in the collection *Acta Tomiciana* (Vol. 3, 1853). Although only three of Barbara Zápolya's letters survived, the analysis suggests the hypothesis that there might have been more of them, at least seven; as for the king's letters, 24 of them are extant. The correspondence of the royal couple offers a broader picture of the nature of their communication through letters and expression of their feelings, which point to their close and good relationship. Besides, the letters reflect political events of the time, everyday matters of the royal court, and relevant aspects in the life of the royal couple. The analysis focuses on the amount of the correspondence, its frequency, the aims and themes of the letters, their style, expression, and vocabulary. Conventional addresses, epithets, salutations, and the structure of the letters show the tradition and themes characteristic of the correspondence of the ruling class of the period.

On the other hand, abundant emotions, the characteristic style of love letters, phrases revealing the warm relationship between them, and the intimate nature of their vocabulary make it possible to attribute these letters to personal or even romantic correspondence. These texts can, therefore, be labelled as one of the first instances of private and love letters of the ruling elite of the Grand Duchy of Lithuania and Poland. The narrative of the correspondence follows the long-standing European tradition of *ars dictandi et amandi* found in medieval manuals and collections of love letters; it is made more intense by personal experiences of the corresponding royal couple where emotions are frequently hypertrophied and intensified through the choice of respective vocabulary and the topoi of the love narrative.

The author gives a brief introduction to the medieval peculiarities of love-letter writing that were set out in the manuals of love letters and collections of this kind of letters, paying most attention to the well-known Italian *dictator* Boncompagnus de Signa (1165–1240), who absorbed much of Ovid's *Ars amatoria* in his works. The rules contained in these works, advice and examples are compared with the correspondence of the royal couple, which is discussed in the article: addresses, vocabulary, and self-positioning in relation to the addressee.

The analysis also involves information on the secretaries of these rulers, in particular on Andrzej Krzycki (1482–1537), and on the sources they might have used in structuring and writing the letters of the royal couple.

KEYWORDS: Barbara Zápolya; Sigismund the Old; Andrzej Krzycki; Boncompagnus de Signa; Late Middle Ages; Early Modern period; letters in Latin; love letter; women's correspondence; *ars dictaminis*; *ars amatoria*; female ruler.

Gauta 2019 05 20

Priimta 2019 06 26